

Savremeni mladi u bosanskohercegovačkom društvu: izazovi i stavovi po pitanju radikalizacije i ekstremizma

PRONI Centar za omladinski razvoj

Brčko, jun 2018.

PRONI Centar za omladinski razvoj
Mehmedagica 24
76100 Brčko distrikt BiH
Tel/Fax: 0038749217695
E-mail: info@proni.ba
www.proni.ba

Istraživanje

**Savremeni mladi u bosanskohercegovačkom društvu: izazovi i stavovi po pitanju
radikalizacije i ekstremizma**

Autor:

Pečković Adnan

Mart - Maj, 2018

Sadržaj

Uvod.....	3
O kontekstu.....	4
Metodologija istraživanja.....	5
Šta podrazumjevamo pod radikalizmom, ekstremizmom i nasilnim ekstremizmom?	6
• Islamski radikalizam	10
• Desničarsko – populistički radikalizam	12
Uticaj globalne i lokalne politike na radikalizam kod mladih u Bosni i Hercegovini	14
Uticaj obrazovanja na radikalizam kod mladih	16
Mediji i radikalizam	18
Rezultati ankete	21
• Shvatanje pojmova radikalizam i terorizam	25
• Zašto se mladi pridružuju radikalnim pokretima	27
• Opravdanost terorističkih napada	30
• Mediji i govor mržnje	31
Analiza	42
Zaključak	44
• Preporuke.....	47
Research:.....	48
Contemporary Bosnian-Herzegovinian youth: challenges and attitudes towards radicalization and extremism	48
Istraživanje:	56

Uvod

Posljednjih godina politički spektar u Evropi i ostatku svijeta okrenuo se udesno, dok su istovremeno na scenu stupile mnogobrojne vjerski i nacionalno obojene radikalne skupine koje ciljanim terorističkim napadima uzrokuju osjećaje straha i nesigurnosti kod građanstva u svjetskim metropolama. Teroristički napadi desili su se u svim vodećim zemljama Evrope i svijeta. Napadi su, tako, izvršeni u Njemačkoj u nekoliko gradova, Francuskoj, Turskoj, Belgiji, Meksiku, Iraku i mnogim drugim državama gdje su ove grupacije smatrale da je to potrebno.

Ono što je zajedničko svim ekstremističkim grupacijama o kojima svakodnevno slušamo u medijima je njihova ubjeđenost u ispravnost ideologija koje zastupaju, dok istovremeno smatraju da su pojave kao što je multikulturalizam, demokratija, tolerancija i inkluzivno društvo pojave koje treba mijenjati, čak i silom, a pri tome ne biraju sredstva.

Bosna i Hercegovina nije iznimka kada govorimo o ekstremističkim grupacijama i terorističkim napadima. Sjetimo se napada Mevlida Jašarevića na Američku ambasadu 2011. godine, Nerdina Ibrića koji je izvršio napad na policijsku stanicu u Zvorniku, okupljanja Ravnogorskog pokreta u Višegradu, organizacije Srpska čast, čije je sjedište u Nišu (Republika Srbija), a sa ogrankom u Republici Srpskoj, ali i drugih ekstremističkih organizacija.

Radikalni ekstremizam nije nova pojava, ipak, određeni globalizacijski procesi, tehnološki napredak, politički diskurs i nove komunikacijske mogućnosti pružili su ekstremističkim grupacijama nove alate i mogućnosti za djelovanje, što ih je učinilo u puno većoj mjeri opasnijima na globalnom nivou.

Bosna i Hercegovina je zemlja koja je prije više od 20 godina izašla iz rata, ali u kojoj su još uvijek na snazi snažne etničke tenzije, koje se ogledaju u njenom etnički obojenom obrazovnom sistemu i političkim diskursom, koji podržava etničku segregaciju u društvu, te je kao takva plodno tlo za regrutovanje mladih ljudi od strane radikalnih pokreta. Prema Azinoviću i Jusiću oko 330 boraca iz Bosne i Hercegovine se pridružilo radikalnim islamskim grupama u Iraku i Siriji, ali Bosna i Hercegovina i dalje nema tačnu bazu podataka s brojevima boraca iz Bosne i Hercegovine u Iraku i Siriji. Za to postoji više razloga, a jedan od njih je svakako decentralizovana policijska struktura u Bosni i Hercegovini.¹

¹ Azinović V. & Muhamed J. (2015), The Lure of Syrian War: The Foreign Fighters' Bosnian Contingent, Preliminary Rapport, Atlantic Initiative

Kada govorimo o motivaciji mladih za odlazak u rat i pridruživanje radikalnim grupama, postoji nekoliko mogućih razloga, ali jedan od najistaknutijih je islamsko vjerovanje da su svi Muslimani braća i da trebaju pomoći jedni drugima.²

Kako bi se osjećali kao dio neke grupe, mladi ljudi idu korak dalje kako bi dokazali svoju "lojalnost". Na taj način postaju "laka meta" svim vrstama ekstremističkih grupacija koje su se radikalizovale i koje su spremne pokazati i braniti svoja vjerovanja, ideale i vrijednosti u svojoj zajednici (online i offline). Na taj način privlače pažnju na sebe, ne samo od lokalnih ekstremista koji ih regrutuju, već i globalnih radikalnih grupa i ekstremističkih lidera iz drugih zemalja (npr. ISIS). Kako je u prirodi mlade osobe da vjeruje da su oni ti koji mjenjaju svijet, lako se regrutuju čak i za ratove na Bliskom Istoku, Ukrajini itd.

O kontekstu

Bosna i Hercegovina se danas suočava sa mnogim izazovima društveno - političke prirode. Jedan od tih izazova je velika nezaposlenost stanovništva, posebno mladih ljudi, koja po izvještaju CIA-e iz 2015.³ godine iznosi preko 60 %, i po pitanju nezaposlenih mladih Bosna i Hercegovina se nalazi u samom svjetskom vrhu. Kao posljedicu ogromne stope nezaposlenosti mladih imamo siromaštvo, porast kriminala čiji su direktni učesnici mladi ljudi, porast stope mentalnih oboljenja, zloupotrebu raznih vrsta narkotika, veliku stopu samoubistava među mladima, a ovo su samo neke od posljedica nezaposlenosti među mladima. Apatija među mladima i nedostatak nade u bolju budućnost dovela je i do velikog broja odlazaka mladih iz Bosne i Hercegovine. U ovom momentu ne postoji mehanizam kako bi se ustanovio tačan broj mladih koji su napustili Bosnu i Hercegovinu, stoga je teško i pretpostaviti i približan broj mladih koji su odlučili napustiti Bosnu i Hercegovinu.

Još jedan od izazova sa kojima se današnja Bosna i Hercegovina suočava je segregirano obrazovanje. Naime, u Bosni i Hercegovini još uvijek su na snazi tri zasebna etnički obojena školska kurikulum (Bosanski, Srpski i Hrvatski), koji se implementiraju u različitim dijelovima Bosne i Hercegovine, u zavisnosti na kojem području koja etnija ima većinu. Ovakvo ideološki i etnički obojeno obrazovanje propušta da promoviše nešto što nazivamo univerzalne ljudske vrijednosti, a to su: mir, tolerancija, saradnja, sloboda, solidarnost, odgovornost, jednakost, život i ljubav. Iako svi zakoni o osnovnom i srednjem obrazovanju u svojim strateškim dokumentima promovišu gore navedene vrijednosti, u praksi

² Azinović V. & Muhamed J.(2015), The Lure of Syrian War: The Foreign Fighters' Bosnian Contingent, Preliminary Rapport, Atlantic Initiative

³ C.I.A. (2015), The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/bk.html>

to, kako pokazuju brojna istraživanja, nije slučaj. Tokom reformi obrazovanja, 2002. godine, tadašnji nadležni ministri su potpisali dokument u kome je jedno od obećanja dato građanima bilo sljedeće:

*Mi, ministri obrazovanja, ćemo obezbijediti da sva djeca imaju pristup kvalitetnom obrazovanju u integrisanim multikulturalnim školama, obrazovanju koje je oslobođeno političkih, vjerskih, kulturnih i drugih predrasuda i diskriminacije i koje uvažava prava sve djece.*⁴

Iako je posljednji rat koji se desio na teritoriji Bosne i Hercegovine završio prije više od dvadeset godina još uvijek su na snazi etno - nacionalističke politike. Desno-populistički orjentisane političke partije imaju za cilj homogenizaciju etničkih skupina kojima pripadaju, te da se promovišu kao vođe svojih etnija, a istovremeno predstavljajući druge etničke skupine kao istorijske neprijatelje i nekoga od koga im prijeti opasnost. Jedna od posljedica etno - nacionalističkih politika u Bosni i Hercegovini je jako visok stepen etničke distance kod mladih ljudi. Puhalo je, u svom istraživanju "Kako opažamo druge etničke grupe i njihove članove", zaključio između ostalog, da je u Bosni i Hercegovini na kolektivnom nivou prisutno stereotipno gledanje na svoju i pripadnike drugih etnija, te je doveo to u vezu sa nacionalizmom i državnim uređenjem Bosne i Hercegovine.⁵

Postoje još mnogi društveno - ekonomski faktori koji uzrokuju radikalizam ili ekstremizam kod mladih, ali i gore navedeni su dovoljni da se zaključi da je današnja Bosna i Hercegovina plodno tlo za ekstremističke organizacije koje vrbuju nove članove kako bi ostvarili svoje političke i druge ciljeve.

Metodologija istraživanja

Kako bi smo što detaljnije ispitali stavove mladih svih etničkih skupina u Bosni i Hercegovini u vezi sa radikalizmom, ekstremizmom i nasilnim ekstremizmom, upotrijebiti ćemo kvantitavne i kvalitativne istraživačke metode. Tako ćemo se pomoću upitnika sa polu-otvorenim pitanjima na uzorku od 551 mladih ljudi (15 - 30 godina) iz 60 gradova i opština u Bosni i Hercegovini upoznati sa njihovim

⁴ Soldo A., Salibašić A., Marshall A., Šabotić D. Radušić E., Bičo F., Forić M., Ibrahimović N., Hadžiabdić N., Veličković N., Bujević S., Popov Momčinović Z., Smajić Z., (2017), Obrazovanje u BiH: Čemu (Ne) Učimo Djecu, Fond Otvoreno Društvo BiH,

⁵ Puhalo S. (2013), Kako opažamo druge etničke grupe i njihove članove: Socijalna percepcija i etnička pripadnost kod srednjoškolaca u Bosni i Hercegovini, Friedrich Ebert Stiftung

stavovima na gore pomenute teme, ali i o tome kakva su njihova iskustva sa govorom mržnje na društvenim mrežama i ostalim medijima, koji je to sadržaj koji prate putem medija, i drugo.

Tabela 1: Osnovni podaci o metodologiji istraživanja

Vrijeme provođenja istraživanja	Mart - Maj 2018
Metodologija	On-line upitnici (551)
Instrumenti	Upitnike za potrebe ovog istraživanja razvio je istraživač u saradnji sa PRONI Centrom za omladinski razvoj
Uzorak istraživanja	Mlade osobe iz preko 60 bosanskohercegovačkih opština koji pripadaju generalnoj populaciji mladih od 15 do 30 godina starosti.
Veličina uzorka	551 iz preko 60 bosanskohercegovačkih opština

Metoda prikupljanja podataka

Kako bismo dobili što tačnije podatke relevantne za istraživanje, upotrijebiti ćemo kvalitativne i kvantitativne metodologije.

- **Analiza literature (internet i drugi izvori informacija)** - Kao prvi korak u vezi sa ovim istraživanjem istražiti ćemo dosadašnja akademska i druga dostignuća na temu radikalizma kod mladih.
- **Upitnik** - Upitnik će sadržavati 30 pitanja podijeljenih u 4 kategorije. Upitnik će biti distribuiran među mlade iz BiH (FBiH, RS, i Brčko distrikt), u saradnji sa NVO-a koji se bave mladima.
- **Analiza podataka**- Svi dobijeni podaci biti će analizirani pomoću metoda analize sadržaja i analize diskursa.

Šta podrazumjevamo pod radikalizmom, ekstremizmom i nasilnim ekstremizmom?

Radikalizam, ekstremizam i nasilni ekstremizam se isprepliću u mnogim tačkama, ali postoje i bitne razlike među njima. Do sada, akademska, politička ili bilo koja druga zajednica nije uspjela postići konsenzus i pronaći jednu definiciju za bilo koji od ovih termina. Nasilni ekstremizam ili terorizam su

naravno radikalne pojave, ali nije svaki radikalizam istovremeno nasilni ekstremizam ili terorizam. Definicije gore navedenih termina najviše zavise od toga kako razumijemo proces radikalizacije, a najveći broj akademskih istraživanja bavi se radikalizmom kako bi bolje razumjeli sam terorizam.

Kao što je već rečeno, u ovom momentu ne postoji jedna opšteprihvaćena definicija radikalizma ili radikalizacije kao procesa, niti u akademskoj, niti u političkoj zajednici. Akademski i politički zajednici radikalizam ili radikalizaciju veže za nasilni ekstremizam ili ospisuje radikalizam kao dio puta koji vodi u terorizam. Tako je Ekspertska grupa za nasilnu radikalizaciju koju je oformila Evropska komisija 2006. Godine, koja je imala za zadatak da analizira akademska dostignuća na temu radikalizacije u svom izvještaju, konstatovala da su globalni, politički i društveni motivi važni kao i ideološki i psihološki, te je radikalizaciju definisala kao socijalizaciju ka ekstremizmu koja se manifestuje u terorizmu.⁶ Evropski parlament je na sastanku koji se desio u martu 2015. godine definisao radikalizam kao fenomen u kome ljudi prihvataju mišljenja, stavove i ideje koje bi mogle voditi ka terorizmu.⁷

Tokom sedamdesetih godina akademski i politički zajednici u većini slučajeva pod radikalizacijom je podrazumjevala dinamiku formiranja nasilnih, često tajnih, grupacija koje su se borile za određene političke interese.⁸ U današnje vrijeme termini radikalizam i radikalizacija koriste se u vezi sa terorizmom, te se obično vežu za "Islamski terorizam". Radikalizacija treba biti shvaćena kao fenomen koji se sastoji od nekolicine zasebnih procesa koji mogu, ali i ne moraju, biti u korelaciji jedni sa drugima, a nužno ih je posmatrati u društvenom i političkom kontekstu u kome se dešavaju.⁹

Razloge za radikalizaciju moramo tražiti na više nivoa, i to na mikro, mezo i makro nivou. Mikro nivo podrazumjeva individualni nivo radikalizacije. Na ovom nivou primjećujemo probleme sa identitetom, neuspjelu integraciju, osjećaje zapostavljenosti, ponižavanje, stigmatizaciju i odbijanje koje kod mladih uzrokuje želju za osvetom. Mezo nivo podrazumjeva radikalizaciju u zajednici koja podržava radikalne stavove i vrijednosti. Ove zajednice koje su u fazi tugovanja ili trpe neku nepravdu, dok makro nivo podrazumjeva važnu ulogu vlade, dijaspora i cjelokupnog društva u zemlji i inostranstvu. Do ovog nivoa

⁶Scmid P. A., (2013). Radicalisation, De-Radicalisation, Counter Radicalization: A Conceptual Discussion and Literature Review, ICCT Research Paper , p.5

⁷Orav A., 2015, European Parliamentary Research Service, Religious Fundamentalism and Radicalisation

⁸Della Porta & Gary LaFree, 2012, International Journal of Conflict and Violence, Guest Editorial: 'Processes of Radicalisation and De-Radicalisation', Vol. 6, No. 1, p. 6

⁹Della Porta & Gary LaFree, 2012, International Journal of Conflict and Violence, Guest Editorial: 'Processes of Radicalisation and De-Radicalisation', Vol. 6, No. 1, p.7

radikalizacije dolazi kada ne postoje društveno - ekonomske prilike za sve sektore društva. Tada, obično, dolazi do mobilizacije i radikalizacije društva, u nekim slučajevima i do terorizma.¹⁰

Kao i u slučaju radikalizma akademska i politička zajednica još uvijek nisu u stanju dati tačnu definiciju ekstremizma. Ipak ono što je primjetno je to da akademska zajednica smatra da radikalizam, za razliku od ekstremizma, ne mora biti nasilan (iako nekada on to jeste). Evropski parlament u svojim strategijama suzbijanja radikalizma posmatra isti kao fazu koja vodi u ekstremizam, a koja, opet, vodi u terorizam.¹¹ Ono što ova dva fenomena imaju zajedničko je to što imaju za cilj promjenu političke i društvene strukture u određenoj zajednici. Ipak, ekstremizam podrazumjeva aktivno prihvatanje ideologije sa namjerom da se koristi nasilje koje je dovelo do promjene državne strukture i njene elite.¹² Obzirom da još uvijek nemamo jednu uniformisanu definiciju ekstremizma mnoge evropske države u svojim definicijama ovog fenomena koncentrisane su na Džihadski ekstremizam, dok su drugi u svoje definicije inkorporirali i ekstremno desničarske i ekstremno ljevičarske organizacije, kao i etno - nacionalističke organizacije.¹³ Definicije ekstremizma u riječnicima su nešto jednostavnije. Jedna od njih definiše ekstremizam kao vjerovanje i podrška idejama koje su daleko od onoga što većina smatra razumnim.¹⁴

Ekstremizam često prerasta u nasilni ekstremizam koji u sebi nosi dosta veći stepen nasilja od radikalizma i ekstremizma. Državna bezbjednost Sjedinjenih Država definiše nasilne ekstremiste kao individualce koji počinu ili podržavaju ideološki motivirano nasilje sa svrhom postizanja političkih ciljeva.¹⁵ Sličnu definiciju nasilnog ekstremizma dale su i Ujedinjene nacije. One su ovaj fenomen definisale kao vjerovanja i akcije osoba koje podržavaju ili čine nasilje kako bi ostvarili ideološke, religijske ili političke ciljeve.¹⁶

¹⁰Scmid P. A. (2013), Radicalisation, De-Radicalisation, Counter Radicalization: A Conceptual Discussion and Literature Review, ICCT Research Paper , p 4

¹¹Orav A. (2015), European Parliamentary Research Service, Religious Fundamentalism and Radicalisation

¹²Orav A. (2015), European Parliamentary Research Service, Religious Fundamentalism and Radicalisation

¹³Butt R & Tuck H., Institute for Strategic Dialog, European Counter Radicalisation and De-radicalisation: A Comparative Evaluation of Approaches in Netherlands, Sweden, Denmark and Germany, p.2

¹⁴Perry V. (2015), Counterinng the Cultivation of Extremism in Bosnia and Herzegovina, DPC Policy note, New Series 10, p. 5

¹⁵Perry V. (2015), Counterinng the Cultivation of Extremism in Bosnia and Herzegovina, DPC Policy note, New Series 10, p. 5

¹⁶UNESCO, (2017), Preventing Violent Extremism Through Education: Guide for Policy Makers, p. 19

Motivacija mladih za pridruživanje radikalnim pokretima

Većina osoba koje se pridružuju radikalnim i ekstremističkim pokretima su mladi ljudi između srednjeg tinejdžerskog doba do polovine dvadesetih godina. Kod mladih ove dobi primjećuje se veći stepen impulsivnosti, samopouzdanja, hrabrosti za preuzimanje rizika i želje za boljim statusom u društvu. Osim toga mladi su skloniji osvetničkom ponašanju.¹⁷ Psihološka istraživanja pokušala su ekstremističko ponašanje objasniti kroz „personalitet teroriste“, što bi podrazumijevalo neku vrstu mentalnog poremećaja osobe koja počinu teroristički akt, ali nisu uspjeli. Naime, većina islamskih terorista koji su učestvovali u ovim istraživanjima bili su „normalni i obični ljudi“.¹⁸ Ova činjenica otežala je akademskoj zajednici pravljenje jedinstvenog profila teroriste koji bi kasnije služio za identifikaciju potencijalne prijetnje. Dakle, ako uzmemo u obzir činjenicu koju su identifikovala psihološka istraživanja da su islamski teroristi koji su bili obuhvaćeni ovim istraživanjima „normalni i obični ljudi“, te gore navedene karakteristike mladih ljudi možemo zaključiti da motivacija za radikalizam i ekstremizam kod mladih ljudi leži negdje dublje.

Akademski zajednica identifikovala je višestruke faktore zbog koji mladi prihvate ekstremističke vrijednosti, stavove, te neki od njih počinu i terorističke akte. Neki od njih su sljedeći:

- Tugovanje ili postojanje osjećaja nepravde koja je učinjena prema određenoj grupaciji
- Involviranost porodice ili podrška porodice nekoj od postojećih ekstremističkih grupacija
- Prisilna regrutacija u ekstremističku grupaciju
- Individualna osveta kako bi se ispravila nanijeta nepravda¹⁹

Ova lista se zbog kompleksnosti problematike ovdje ne završava. Tu su, još i pitanja identiteta koji za sobom donosi i osjećaj pripadnosti i prihvatanja koji je za mlade ljude jako bitan.

¹⁷Youth Justice Board, (2012), Preventing Religious Radicalisation and Violent Extremism: A Systematic Review of research Evidence, p. 23

¹⁸Youth Justice Board, (2012), Preventing Religious Radicalisation and Violent Extremism: A Systematic Review of research Evidence, p. 23

¹⁹SALTO Cultural Diversity Resource Centre, 2016, Young people and extremism: a resource for youth workers, ,p. 8

- **Islamski radikalizam**

Ukoliko govorimo o osobama islamske vjeroispovjesti koje su se pridružile formacijama poput ISIL-a sudeći prema dostupnim istraživanjima, oni su smatrali da su ispunjavali svoju islamsku dužnost pomaganja „braći“ u njihovoj borbi protiv tlačitelja. Što bi značilo da su razlozi ove grupacije za pridruživanje ekstremističkim formacijama religiozne i ideološke prirode. Jedna od poruka koju je Muhamed, za kojeg Muslimani vjeruju da je poslednji Božiji poslanik, je „svi Muslimani su braća“, te ih uporedio sa zidom „u kojem svaki kamen podržava onaj drugi“.²⁰ Volonteri koji su otišli u Siriju odlaze tamo kako bi ispunili ovu Islamsku dužnost i pomogli svojoj „braći“, koja su ugnjetavana i tlačena od strane „nevjernika“. Ipak, ovo nije jedini cilj. Drugi cilj koji ova grupacija želi ostvariti je rušenje ustavno – pravnog poretka zemalja u kojima djeluju, kao što su Sirija i Irak, tako što će uvesti Šerijatski zakon, bez kojeg, kako smatraju ove grupacije, jedna islamska država ne može funkcionisati, te stoga pozivaju sve vjernike da ukoliko žive u „nevjerničkim državama“ emigriraju u Islamsku državu, kako bi mogli praktikovati Islam u punom smislu.²¹

Bosna i Hercegovina je zemlja vodeća u svijetu po nezaposlenosti mladih, sudeći po podacima CIA – e. Naime podaci CIA – e kažu da 62,3 % mladih u dobi od 15 – 24 nezaposleno²², što znači da mladi ljudi u Bosni i Hercegovini imaju jako puno slobodnog vremena, te da nisu u mogućnosti sebi osigurati prihode koji bi im obezbjedili sigurnu i ugodnu egzistenciju. Sa druge strane, u Siriji i Iraku, ukoliko su u braku, obećane su im kuće, što osobe njihovog ekonomskog statusa teško da mogu ostvariti u Bosni i Hercegovini.²³

Intervjuisani borci ISIL-a koji su se vratili sa ratišta Sirije i Iraka u intervjuima koje su dali medijima kada su pričali o svojoj motivaciji i razlozima zbog kojih su otišli na ratišta, naveli su da su smatrali da svijet u kojem žive nije njihov i da žele nešto bolje. Harry Sarfo državljani Njemačke kazao je:

²⁰Azinović V. & Muhamed J. (2015), The Lure of Syrian War: The Foreign Fighters' Bosnian Contingent, Preliminary Rapport, Atlantic Initiative, p. 40

²¹Azinović V. & Muhamed J. (2015), The Lure of Syrian War: The Foreign Fighters' Bosnian Contingent, Preliminary Rapport, Atlantic Initiative, p. 41

²²<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html>

²³Azinović V. & Muhamed J. (2015), The Lure of Syrian War: The Foreign Fighters' Bosnian Contingent, Preliminary Rapport, Atlantic Initiative, p. 42

*Mislio sam da ću otići tamo dole i živjeti pod Šerijatskim zakonom. Mislio sam da ću biti sretniji tako.*²⁴

U intervjuu za američki ABC Majkl „Younes“ Delefortrie, bivši ISIS borac izjavio je:

*Mladi odlaze na ratišta jer smatraju da postoji nešto bolje nego društvo u kojem žive.*²⁵

U istom intervjuu majka jednog od mladića koji je poginuo na sirijskom ratištu izjavila je da joj je on rekao da "za njega nema mjesta ovdje".²⁶

Iz gore navedenih izjava možemo zaključiti da ove mlade osobe nisu bile sretni u društvu u kojem su se nalazili, te su iz tog razloga tražili nešto više. Sva trojica pripadali su siromašnijim slojevima društva, što ih je stavljalo na margine, i činilo ih lakim plijenom za radikalizaciju i regrutaciju.

Mladi ljudi Islamske vjeroispovjesti širom evrope našli su se u novom problemu nakon terorističkih napada koji su se desili u Londonu, Briselu i drugim evropskim metropolama. Ukoliko su birali da ne pripadaju niti jednom od radikalnih pokreta, postali su meta onih koji to jesu. Jedan mladić je ABC-ovoj novinarki izjavio:

*Uhvaćeni smo između radikalnog Islama koji nas ne voli, i francuza koji nas ne prihvaćaju i ne vide nas kao dio svog društva.*²⁷

Ova izjava jasno ilustruje u kakvoj situaciji se našlo muslimansko stanovništvo u Evropi nakon terorističkih napada. Kao posljedicu rastućeg animoziteta prema muslimanskoj zajednici u Evropi i Americi imamo društvenu izolaciju ove zajednice, što je čini ranjivom i lakom za radikalizaciju, kako na grupnom, tako i na individualnom nivou. Schmid smatra da je društvena izolacija određene grupacije

²⁴ Harry Sarfo, Ghanaian-born Former ISIS Recruit Tells His Story (<https://www.youtube.com/watch?v=jnt-QdVfqDA>)

²⁵ ABC News, (2016), Terrorists in Belgium: Former Altar Boy Turned ISIS Supporter Shares His Story (<https://www.youtube.com/watch?v=Yz8jpGmhHZ4>)

²⁶ ABC News, (2016), Terrorists in Belgium: Former Altar Boy Turned ISIS Supporter Shares His Story (<https://www.youtube.com/watch?v=Yz8jpGmhHZ4>)

²⁷ ABC News, (2016), Terrorists in Belgium: Former Altar Boy Turned ISIS Supporter Shares His Story (<https://www.youtube.com/watch?v=Yz8jpGmhHZ4>)

koja je ugnjetavana, getoizirana i stavljena na marginu jedan od mehanizama kojim se služe radikalne grupacije kako bi regrutovale nove članove.

- **Desničarsko – populistički radikalizam**

Iako u medijima, akademskoj i političkoj zajednici dominira globalni strah i rasprave o Islamskom radikalizmu i terorizmu, postoje i drugi radikalni pokreti koji u svojoj suštini po stavovima i vrijednostima nisu ništa manje radikalni od Islamskih. Tu su razni radikalni nacionalistički pokreti, pokreti za bijelu nadmoć, naci pokreti, anti imigrantski pokreti i tako dalje, koji imaju za cilj etničku ili nacionalnu homogenizaciju.

Politički spektar u Evropi sve više skreće u desno, što pokazuje činjenica da su u državnim vladama Finske, Slovačke, Mađarske i Poljske desničari, dok su rezultati izbora drugim državama EU prilično tijesni u borbi između ljevičarskih stranaka, stranaka centra i desno orijentisanih političkih opcija, što je uzdrmalo same temelje Evropske unije i vrijednosti iza kojih ona stoji. Najveća izbjeglička kriza u Evropskoj uniji od Drugog svjetskog rata pokazala je da u Evropskoj uniji ne razmišljaju svi isto, te su neke od država prekršile principe Evropske unije, posebno one koji se tiču ljudskih prava i slobode kretanja. Desničarsko – populističke političke partije, poput Nacionalnog fronta iz Francuske, Nezavisne partije iz Ujedinjenog Kraljevstva i Danske narodne stranke, baziraju svoje politike na imigrantskoj krizi, a sama imigrantska kriza doprinijela je jačanju radikalnih pokreta u Evropi.

Kao inicijalna kapisla za jačanje desničarskog radikalizma smatraju se ekonomska kriza koja je zadesila svijet 2007/8 godine, osjećaj gubljenja nacionalnog identiteta, kao i posljednja izbjeglička kriza u Evropi. Također se smatra da su multikulturalne vrijednosti nametnute, da demokratija ne funkcioniše, a veliku ulogu u jačanju desničarskog radikalizma odigrao je i globalni neoliberalizam, koji uzrokuje enormno bogaćenje pojedinaca, dok je generalna populacija sve siromašnija. Kao posljedica gore navedenog javlja se jačanje desno – populističkih političkih stranaka, koje svoju politiku baziraju na „očuvanju čistoće nacije“ i antiimigrantskim politikama, pokušavajući okupiti najsiromašnije slojeve društva i radničku klasu kako bi ostvarili svoje ciljeve. Ono što desničarsko – populističke partije nude kao rješenje za aktualne probleme stanovništva su konzervativne vrijednosti, tradicionalizam i nacionalizam, što automatski rađa animozitet prema imigrantima, LGBT populaciji i drugim marginalizovanim skupinama, kao i vrijednostima iza kojih Evropska unija stoji, kao što je multikulturalizam, demokratske vrijednosti i drugo.

Putnam smatra da je nužno stvoriti novu društvenu klimu u zajednicama u koje dolaze novi članovi, gdje im je važno dati fer šansu da postanu punopravni članovi zajednice koju naseljavaju, a da ih se ne vidi kao neku vrstu prijetnje, kako bi društvena inkluzija imala željeni dugoročni efekat. U Evropi su se, ipak, posljednjih decenija, pored duge istorije odlaska evropljana u zemlje novog svijeta, formirali mnogi desno orjentisani pokreti političke i druge prirode, koji su protivnici globalizacije, društvene kohezije i imigracije.²⁸ Mnogi su primjeri nasilnih reakcija desno – populističkih pokreta na zahtjeve građana imigrantskog porijekla širom Evropske unije. Napadi na imigrante, azilantske centre, postavljanje ograda na državnim granicama nešto su što se dešava širom Evrope. U oktobru 2008. godine u Kelnu (Njemačka) Tursko – Islamska Unija za Religijske Aktivnosti planirala je gradnju džamije u ovom njemačkom gradu. To je rezultiralo objedinjavanjem desničarskih grupacija od strane političke partije „Pro Köln“, koja je iskoristila svoj uticaj u gradskoj skupštini da zaustavi gradnju ove džamije, ali tu se nije zaustavila. Pozvala je ostale desničarsko – populističke partije da se okupe na demonstracijama u Kelnu koje bi imale za cilj zaustavljanje gradnje džamije u Kelnu. Organizovane su i kontra demonstracije tako da je policija bila prinuđena zabraniti demonstracije „Pro Köln-a“.²⁹

Broj marginalizovanih individua i grupacija u Evropi raste, a istovremeno raste broj članova i simpatizera radikalnih grupacija u Evropi. Mladi ljudi se osjećaju bezvrijednim, dok im radikalne grupacije nude povratak digniteta, borbu za neki cilj i osjećaj da njihovo postojanje ima svrhu. Članovi desničarskih pokreta u Evropi smatraju sebe militantnim oponentima rastućoj prisutnosti muslimana. Desničarski aktivista iz Norveške, Arne Myrdal, smatra da su imigranti i azilanti tek početak najezde muslimana na Evropu, te da oni žele uspostaviti Islamsku vladavinu u Evropi.³⁰ Jedan od simpatizera jedne od najveće radikalne organizacije u Njemačkoj, Pegide, izjavio je na Pegidinim demonstracijama kako ne želi da se jednog dana probudi u zemlji gdje je Šerijatski zakon na snazi.³¹ Jasna je motivacija za pristupanje radikalnim organizacijama u kojima možemo vidjeti želju za očuvanjem svoje nacije, vjere, kulture, povezanost članova ove organizacije na principu „krvi i tla“, što je bio slogan u Njemačkoj u 19. vijeku koji je rasno definisao njemačko nacionalno tijelo i prostor na kome ono živi. Bio je to i ključni slogan njemačke nacističke ideologije.

²⁸ Bartelsmann Stiftung (ed.), (2010), Strategies for combating Right-Wing Extremism in Europe, p.6

²⁹ Bartelsmann Stiftung (ed.), (2010), Strategies for combating Right-Wing Extremism in Europe, p.9

³⁰ Merkel H.P (ed. al.), (2005), Right Wing Extremists in the Twenty-First Century, Taylor and Francis e-Library, p.284

³¹ Journeyman TV, (2015), Pegida on rise as Germany on the Divided over Refugees (<https://www.youtube.com/watch?v=pXDOPGHFTVA>)

Uticaj globalne i lokalne politike na radikalizam kod mladih u Bosni i Hercegovini

Bosna i Hercegovina je danas država koja stremi ulasku u Evropsku uniju i NATO savez. Ipak, zbog neusklađenosti zakonskih regulativa, te zbog svog političkog i društvenog uređenja to će biti dug i trnovit put. Osim toga Bosna i Hercegovina je društvo podijeljeno po etnonacionalnim principima u svakom smislu, te kao takva neće se moći pridružiti zajednici evropskih zemalja koje baštine upravo suprotne vrijednosti, kao što su: jednakost, multikulturalizam, individualna prava, sloboda medija, kao i prava raznih grupacija. Kao rezultat vladavine etnonacionalističkih političkih elita u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini imamo visok stepen podijeljenosti u društvu po etnonacionalnom principu, visok stepen korupcije (Bosna i Hercegovina je među vodećim zemljama u svijetu po korupciji), generalni osjećaj nezadovoljstva kod stanovništva koji uzrokuje masovno napuštanje Bosne i Hercegovine (većinom mladih), ali i mnoge druge probleme uzrokovane lošim vođstvom gore pomenutih elita. Država u ovakvom stanju nije u mogućnosti ponuditi mladima sigurnost, lagodnu egzistenciju, kvalitetnu zdravstvenu njegu, te oni odlučuju potražiti nešto bolje. To "nešto bolje" su većinom zemlje Zapadne evrope, ili pridruživanje raznim radikalnim grupacijama, kako bi tu našli određeni smisao, te kako bi mogli ostvariti svoje potrebe koje inače ne mogu.

Profesor Mujkić tvrdi da *multietnička kompozitnost bosanskohercegovačke političke zajednice, ukoliko se ne shvaća esencijalistički u svojoj partikularnoj odjelitosti, nije po sebi prijetnja stabilnosti društvenog poretka; ono što narušava tu stabilnost i predstavlja pravu prijetnju prije je praksa diskriminacije, koja počiva na uvjerenju da je etnička homogenost garant stabilnosti političke zajednice.*³²

Schmid smatra da je osim siromaštva, nezaposlenosti, nepismenosti, političke i ekonomske marginalizacije bitan faktor koji "gura" mlade ljude u radikalizam i diskriminacija na različitim nivoima, kako individualna tako i diskriminacija određene grupacije.³³ U slučaju Bosne i Hercegovine imamo mnoštvo primjera diskriminacije koja ima potencijal da izazove radikalno ponašanje kod mladih. Jedan od skorašnjih primjera je odluka Ministarstva obrazovanja Republike Srpske da se Bosanski jezik u Republici Srpskoj nazove Bošnjačkim jezikom, što je izazvalo enorman revolt kod bošnjačkog stanovništva, koje je čak odbilo slati djecu u školu. Osim diskriminacije u ovom slučaju imamo i dodatne

³² Mujkić A. (2010), Pravda i Etnonacionalizam, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Fondacija Heinrich Böll, p. 7

³³ Schmid P. A., (2013), Radicalisation, De-Radicalisation, Counter Radicalization: A Conceptual Discussion and Literature Review, ICCT Research Paper , p 26

faktore koji "guraju" mlade u radikalizam, a to su: marginalizacija i ponižavanje. Jedna od posljedica višedecenijske etnonacionalističke politike u Bosni i Hercegovini je i socijalna distanca među mladima koja je uzrokovana stereotipnim posmatranjem svoje i drugih etničkih grupa. Kao osnovni razlog tome Puhalo navodi nacionalizam i državno uređenje Bosne i Hercegovine.³⁴ U prilog tvrdnji profesora Puhala ide i izjava američkog filozofa i političkog aktiviste Thomasa Paina, koji kaže *da nije čovjek neprijatelj čovjeku, već neprijateljima postaju zahvaljujući lošem sistemu vladavine*.³⁵ Preneseno u kontekst današnje Bosne i Hercegovine loša vladavina bi, sigurno značila, vladavina etničkog kroz formulu "tri konstitutivna naroda" koja u svojoj suštini ima filozofiju "drugačijosti" i želju za nadmoći nad drugim.

Bosna i Hercegovina kao i ostale zemlje nastale raspadom Jugoslavije su, kako kaže profesor Mujkić, strukturalno nasilnička društva pluralnih kolektivističkih identiteta koji se u glavnom temelje na konfesionalnim razlikama, te su još uvijek "nedovršene" države.³⁶ Kao zemlja u tranziciji i "nedovršena država", kao država koja se nalazi u samom vrhu zemalja po korupciji na raznim nivoima, te kao društvo podijeljeno po etnonacionalnom principu, Bosna i Hercegovina jako malo toga može ponuditi mladim ljudima. Osim toga politička korupcija otežava ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine, zbog čega se vrlo mali broj, kako domaćih, tako i stranih, investitora odlučuje investirati u Bosnu i Hercegovinu, što, opet, rezultira velikom nezaposlenošću građanstva Bosne i Hercegovine (u decembru 2017. broj nezaposlenih u Bosni i Hercegovini iznosio je 475.084).³⁷ Bosna i Hercegovina je, također, u svjetskom vrhu po broju nezaposlenih mladih osoba. Zastrašujući podatak je da je u Bosni i Hercegovini više od 60 % mladih nezaposleno. Kao vid borbe protiv korupcije izglasan je niz antikorupcijskih zakona, koji se, kako tvrde, Divjak i Pugh ne sprovode. Divjak i Pugh smatraju da etnonacionalističke partije kontrolišu industrije i preduzeća, te da je povjerenje građanstva u politiku, institucije i administraciju, uključujući međunarodne institucije na jako niskom nivou.³⁸ Ako tome pridodamo i činjenicu da Bosna i Hercegovina kroz svoje institucije ne koristi mlade ljude kao agente promjena, nego strogo kao posmatrača, kao rezultat dobijemo visok nivo apatije kod mladih ljudi, od kojih neki odluče da napuste

³⁴ Puhalo S. (2013), Kako opažamo druge etničke grupe i njihove članove: Socijalna percepcija i etnička pripadnost kod srednjoškolaca u Bosni i Hercegovini, Friedrich Ebert Stiftung, p. 185

³⁵ Paine, T. (1945). *The Complete Writings of Thomas Paine*, collected and edited by Philip S. Foner. New York: Citadel Press

³⁶ Hasanović J., Majstorović D., Mandić M., Mujkić A., Turjačanin V., (2011), U okrilju nacije: Etnički i državni identitet kod mladih u Bosni i Hercegovini, Centar za socijalni i kulturni popravak Banja Luka, p. 19

³⁷ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Saopćenje, 20.02.2018 (http://www.bhas.ba/saopstenja/2018/LAB_03_2017_12_0_BS.pdf)

³⁸ Divjak, B. and Pugh, M. (2008), 'The Political Economy of Corruption in Bosnia and Herzegovina', *International Peacekeeping*, vol. 15, no. 3, pp. 373-386

Bosnu i Hercegovinu, a neki se okrenu radikalnom ponašanju kao što su zloupotreba opojnih droga, kriminal ili priključivanjem nekoj od radikalnih grupacija.

Uticaj obrazovanja na radikalizam kod mladih

Kada govorimo o obrazovanju u kontekstu prevencije radikalizma i ekstremizma, moramo znati da obrazovanje samo po sebi ne može riješiti ove probleme, ali definitivno može biti jedna od alatki za prevenciju ovih pojava. U duboko podijeljenim društvima kao što je bosanskohercegovačko, obrazovanje može imati intergrativnu ili dezintegrativnu ulogu. U ovom momentu bosanskohercegovačko obrazovanje služi kao alat za dezintegraciju bosanskohercegovačkog društva.

Bosanskohercegovačko obrazovanje u osnovnim i srednjim školama bazira se na tri različita kurikulumu (Bosanski, Hrvatski i Srpski kurikulum) koji se primjenjuju u zavisnosti na kojoj teritoriji koja etnička grupa čini većinu stanovništva. Osim etnički podjeljenih kurikulumu, tu je i nacionalna grupa predmeta kojoj pripadaju Maternji jezik i književnost, Geografija/Zemljopis, Historija/Povjest/Istorija i Vjeronauka/Vjeronauk. Nacionalna grupa predmeta, samim tim i udžbenici koji su u upotrebi, imaju trostruku ulogu, političku, kulturološku i ideološku.³⁹ Vrijednosti koje propagira aktuelno bosanskohercegovačko obrazovanje nisu univerzalne vrijednosti poput interkulturalizma, ljudskih prava, integrisanog učenja i poučavanja i razvijanje kritičkog mišljenja, već upravo suprotno.⁴⁰ U ovom kontekstu bitno je pomenuti i tvrdnju Michael W. Apple koja kaže da obrazovanje samo po sebi nikada nije neutralno poduzetništvo, već da po samoj prirodi obrazovnih institucija prosvjetni radnici učestvuju u političkom aktu, bili oni toga svjesni ili ne.⁴¹

Valery Perry smatra da bosanskohercegovačko obrazovanje, iako otvoreno ne podstiče radikalno i ekstremističko razmišljanje, svojim politikama ne sprječava usko gledanje na svijet, te stvaranje ekskluzivističkih etnonacionalnih grupa mladih građana, koji nisu opremljeni da žive u heterogenom svijetu, niti promoviše kritičko razmišljanje, medijsku pismenost, multiperspektivnost i inkluzivno

³⁹ Soldo A., Salibašić A., Marshall A., Šabotić D. Radušić E., Bičo F., Forić M., Ibrahimović N., Hadžiabdić N., Veličković N., Bujević S., Popov Momčinović Z., Smajić Z., (2017), *Obrazovanje u BiH: Čemu (Ne) Učimo Djecu*, Fond Otvoreno Društvo BiH, p. 10

⁴⁰ Soldo A., Salibašić A., Marshall A., Šabotić D. Radušić E., Bičo F., Forić M., Ibrahimović N., Hadžiabdić N., Veličković N., Bujević S., Popov Momčinović Z., Smajić Z., (2017), *Obrazovanje u BiH: Čemu (Ne) Učimo Djecu*, Fond Otvoreno Društvo BiH, p. 10

⁴¹ Apple W. M., (1990), *Ideology and Curriculum*, Routledge, Chapman and Hall, p 1.

građansko društvo.⁴² Ona također smatra da postoje četiri karakteristike u obrazovanju koje imaju za svrhu da smanje potencijal radikalnog i ekstremnog ponašanja:⁴³

- aktivna promocija vještina kritičkog razmišljanja
- promocija tolerancije i poštovanja koje počiva na miru i dijalogu
- medijska pismenost, kako bi mladi bili u stanju filtrirati i analizirati ogroman broj informacija koje dobijaju svakodnevno na internetu
- osjećaj građanske odgovornosti

Razlozi za postojanje ovakvog obrazovanja su vrlo jednostavni i ne ostavljaju trunku sumnje u ciljeve, ali i dalekosežne posljedice kurikuluma. Bosanskohercegovačko obrazovanje nudi jednostrano gledanje na dešavanja i okolinu, a uspostavljeno je od lokalnih političkih aktera, kako bi zadržali teritorijalnu i političku kontrolu kroz ideološku indoktrinaciju. Bitna je činjenica i to da problemi sa radikalizmom i ekstremizmom ne mogu biti riješeni kroz samo obrazovanje niti sa promjenom političkog diskursa. Prevencija radikalizma zahtjeva međusektoralno djelovanje i saradnju.

Već smo naveli da siromaštvo i društvena marginalizacija igraju veliku ulogu kod motivacije mladih za pridruživanje nekom od radikalnih grupacija ili pokreta. UNESCO-ov "Vodič za prevenciju nasilnog ekstremizma kroz obrazovanje" kaže: *"Kao dio brobe protiv siromaštva i društvene marginalizacije moramo osigurati da svako dijete dobije kvalitetno obrazovanje koje će mu dati alatke potrebne za život. Obrazovanje treba da uključuje učenje o poštovanju ljudskih prava i različitosti, da podržava kritičko razmišljanje, da promoviše medijsku i digitalnu pismenost i da razvija ponašanje i socioemocionalne vještine koje doprinose mirnom suživotu i toleranciji".*⁴⁴

⁴² Perry V. (2015), Counterinng the Cultivation of Extremism in Bosnia and Herzegovina, DPC Policy note, New Series 10, p. 1

⁴³ Perry V. (2015), Counterinng the Cultivation of Extremism in Bosnia and Herzegovina, DPC Policy note, New Series 10, p. 10

⁴⁴ Preventing violent extremism through education: A guide for policy makers, (2017), UNESCO, UNESCO Education Sector, p. 23

Mediji i radikalizam

Zahvaljujući napretku tehnologije danas je vrlo lako učestvovati u političkom i društvenom životu. Putem društvenih mreža kao što su "Facebook", "Twitter" i drugih web stranica i portala moguće je izraziti svoje stavove, dijeliti propagandni sadržaj, vršiti razne vrste lobiranja i učestvovati u raznim kampanjama. Između ostalog ove mogućnosti koriste i radikalni individualci i grupacije, kako bi širili svoje stavove, ideje, i regrutovali nove članove. Primjera radi, ISIS je samo u 2015 godini objavio preko hiljadu propagandnih videa, 15 hiljada fotografija i 20 magazina na internetu.⁴⁵

Facebook je društvena mreža koja ima mogućnosti praćenja i povezivanja osoba sa stvarnim mjestom i vremenom, te ga stoga osobe zadužene za regrutiranje rijetko koriste za samu regrutaciju. Radikalne individue i grupacije koriste Facebook u većini slučajeva za dijeljenje videa i ostaloga propagandnog materijala, te okupljanje istomišljenika u Facebook grupe. Twitter pruža više mogućnosti radikalnim grupacijama i individuama. Mogućnosti praćenja i određivanja tačne lokacije odakle određeni Twitter sadržaj dolazi dosta su teže nego u slučaju Facebook-a, te su iz tog razloga pogodniji za širenje raznih ideja, ali i za kontakt sa neprijateljem. Slično je i sa YouTube-om na kojem radikalne grupacije i individue imaju mogućnost širenja propagandnih video sadržaja. Na ovoj video platformi jako je teško ući u trag osobi koja postavlja određen video sadržaj, te je stoga jako pogodan za ekstremiste.⁴⁶ U istraživanjima koja su se bavila sadržajem poruka ekstremističkih grupacija na internetu zaključeno je da ove grupacije koriste "hipermedijsko zavođenje"⁴⁷ vizualnim sadržajem koji je poznat mladim ljudima, te sadržaj prevode na više jezika (obično arapski, engleski i francuski) kako bi došli do što većeg broja ljudi.⁴⁸

Što se tiče desničarskog radikalizma, neki autori smatraju da društvene mreže i druge internet platforme stvaraju desničarski kolektivni identitet i osjećaj pripadnosti globalnoj desničarskoj mreži putem umrežavanja, djeljenja informacija, diskusija, regrutovanja i organizacije događaja. Slično kao što to rade

⁴⁵ Schuman S. (June 7. 2016), Here's how radical groups like Islamic State use Social Media to attract recruits (<http://theconversation.com/heres-how-radical-groups-like-islamic-state-use-social-media-to-attract-recruits-58014>)

⁴⁶ Alava S., Frau-Meigs D., Hassan G., (2017), Youth and violent extremism on social media: Mapping the research, UNESCO, p. 15-16

⁴⁷ Ganor, B. (Ed.). (2007). Hypermedia seduction for terrorist recruiting. Amsterdam, Holland: IOS Press.

⁴⁸ Weimann, Gabriel. (2010). Terror on Facebook, Twitter, and Youtube. *Brown Journal of World Affairs*, 16(2), 45-54.

islamske ekstremističke organizacije. Istraživanja su pokazala i to da izlaganje ovoj vrsti sadržaja na internetu dovodi do znatne radikalizacije stavova kod određenih individua različitih političkih pogleda.⁴⁹

Ono što je također široko rasprostranjeno u bosanskohercegovačkom društvu (posebno na društvenim mrežama i web portalima, ali i na drugim medijima) je "govor mržnje". Pod govorom mržnje podrazumijevamo verbalno izražavanje agresivnosti prema manjinskim skupinama, ili vrstu govora kojom se širi, potiče ili opravdava nacionalna i rasna netrpeljivost, ksenofobija, antisemitizam, vjerski i drugi oblici mržnje temeljeni na nesnošljivosti.⁵⁰ U bosanskohercegovačkom medijskom prostoru, kada je u pitanju govor mržnje, možemo naći uvrede na rasnoj i nacionalnoj osnovi, na osnovi relacije selo - grad i mnoge druge vrste uvreda. Jedan od primjera uvreda na rasnoj osnovi je prošlogodišnji primjer jedanestogodišnje djevojčice Sache Ferre, koja je kubanskog porijekla, a živi u Sarajevu gdje joj je majka zaposlena na N1 TV. Verbalno i fizičko zlostavljanje koje je Sacha trpjela dovelo je do toga da je pokušala da si oduzme život. Slučaj Sache Ferre samo je jedan od mnogih koji je potresao Bosnu i Hercegovinu. Sjetimo se četrnestogodišnjeg Mahira Rakovca koji je zbog zlostavljanja izvršio samoubistvo. Federacija BiH, RS i Brčko distrikt usvojili su zakone koji definišu propisane kazne za govor mržnje, ali oni se skoro nikako ne primjenjuju. Krivični zakon Federacije BiH kaže:

*Ko javno izaziva ili raspaljuje narodnosnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost među konstitutivnim narodima i ostalima koji žive u Federaciji, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina.*⁵¹

Počinioci krivičnog djela govora mržnje obično izjednačavaju govor mržnje sa slobodom govora, koja je jedan od temelja svakog demokratskog društva. Ustav Bosne i Hercegovine je u svom članu II (Ljudska prava i osnovne slobode)⁵² između ostalog zagarantovao svakom građaninu/gradžanki i pravo na slobodu izražavanja.

Iako su, kao što je već navedeno, Federacija BiH, RS i Brčko distrikt izglasali zakone koji tretiraju govor mržnje, u Bosni i Hercegovini ne postoji institucija koja je nadležna da nadgleda i sankcioniše eventualni govor mržnje na društvenim mrežama. Ova pojava čak nije niti u nadležnosti Regulatorne agencije za komunikacije, što u znatnoj mjeri otežava sprovedbu ovih zakona. Primjera radi, Heiko Maas, koji obavlja

⁴⁹ Alava S., Frau-Meigs D., Hassan G., (2017), Youth and violent extremism on social media: Mapping the research, UNESCO, p. 23

⁵⁰ Vilović G., Politološki pojmovnik: Govor mržnje

⁵¹ Krivični zakon FBiH

⁵² Ustav Bosne i Hercegovine

funkciju njemačkog ministra pravosuđa, predložio je Zakon putem kojeg će se društvene mreže kažnjavati sa ciframa do 50 miliona eura ukoliko u roku od 24 sata ne uklone govor mržnje sa svoje stranice. Heiko Maas smatra da društvene mreže ne rade dovoljno na uklanjanju ilegalnog i uvredljivog sadržaja, te da će morati biti efektivniji po tom pitanju.

Zakon pod nazivom "Netzwerkdurchsetzungsgesetz (NetzDG)" izglasan je u junu 2017. godine, a društvene mreže poput Facebook-a, Twitter-a, Youtube-a imale su vremena do oktobra 2017. godine da se pripreme za implementaciju ovog Zakona.

Rezultati ankete

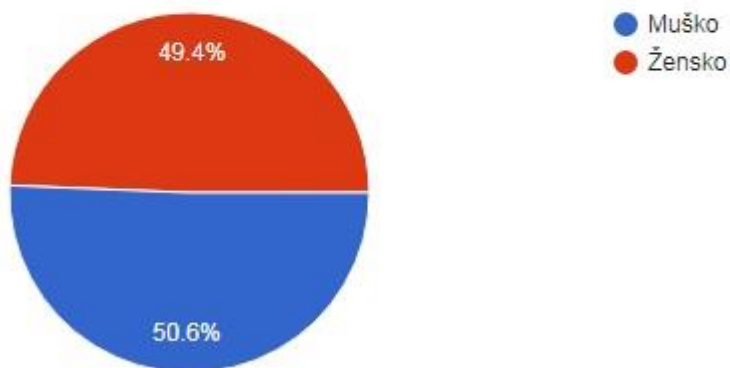
- Demografski podaci

Rezultati istraživanja dobijeni su putem internet anketiranja 551 mlade osobe starosne dobi između 15 i 30 godina iz preko 60 bosanskohercegovačkih opština. U anketi je učestvovalo 50.7 % muškaraca i 49.3 % žena (Grafikon 1)

Grafikon 1

Spol

551 responses

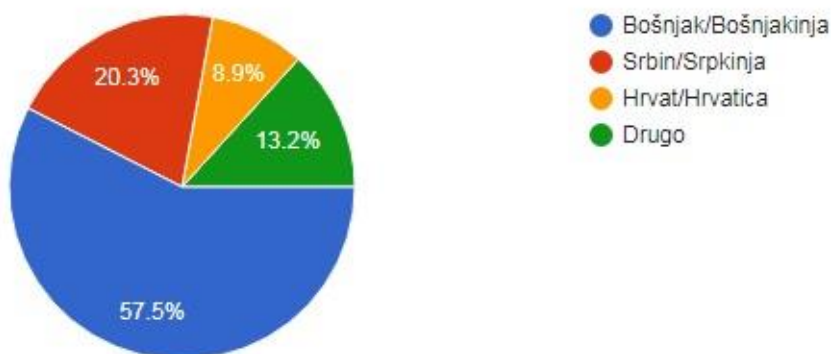
Što se tiče nacionalne zastupljenosti ispitanika i ispitanica, 58.1 % ispitanika/ca izjasnilo se kao Bošnjaci/Bošnjakinje, 20,4 % izjasnilo se kao Srbi/Spkinje, 8,3 % izjasnilo se kao Hrvati/Hrvice i 12,3 % kao ostali (Grafikon 2). Bitno je naglasiti da nacionalna struktura ispitanika u mnogome odražava i nacionalnu strukturu stanovništva Bosne i Hercegovine. Naime, po popisu stanovništva iz 2013. godine

50,1 % stanovnika izjasnio se kao Bošnjaci, 30,8 % kao Srbi, 15,4 % stanovništva kao Hrvati, dok se 3,7 % stanovništva izjasnilo kao ostali. Ukoliko uporedimo ove procenete sa podacima iz grafikona 2 vidjeti ćemo da jedini broj koji znatno odudara je broj ispitanika/ca koji su se izjasnili kao ostali. Procenat ispitanika/ca koji su se izjasnili kao ostali (drugo) iznosi 13,2 %, dok se na popisu stanovništva kao ostali izjasnilo 3,7 % stanovništva. Na osnovu ovoga možemo pretpostaviti da je među populacijom mladih nešto veći broj onih koji ne osjećaju pripadnost niti jednom od konstitutivnih naroda u Bosni i Hercegovini.

Grafikon 2

Nacionalnost

551 responses

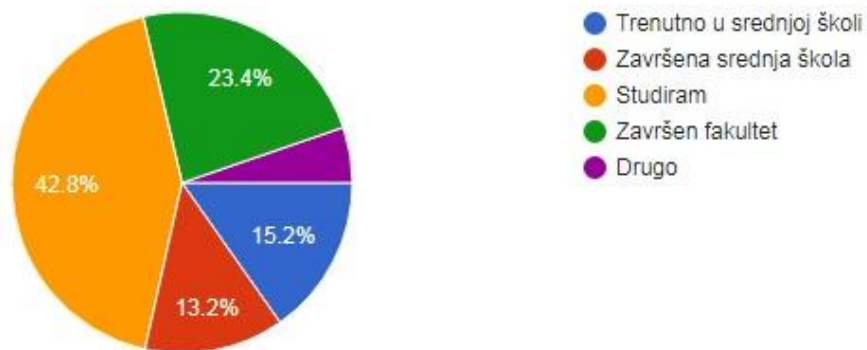

Od ukupnog broja ispitanika/ca 42,3 % su studenti/studentice, a još 23,5 % je završilo fakultete, tako da možemo tvrditi da je većina ispitanika/ca visoko obrazovana. Osim toga u anketi je učestvovalo i 13,4 % svršenih srednjoškolaca/srednjoškolki, 13,9 % mladih koji još uvijek pohađaju srednju školu, te 5,1 % mladih koji/e ne spadaju niti u jednu od gore navedenih kategorija (Grafikon 3).

Grafikon 3

Obrazovanje

551 responses

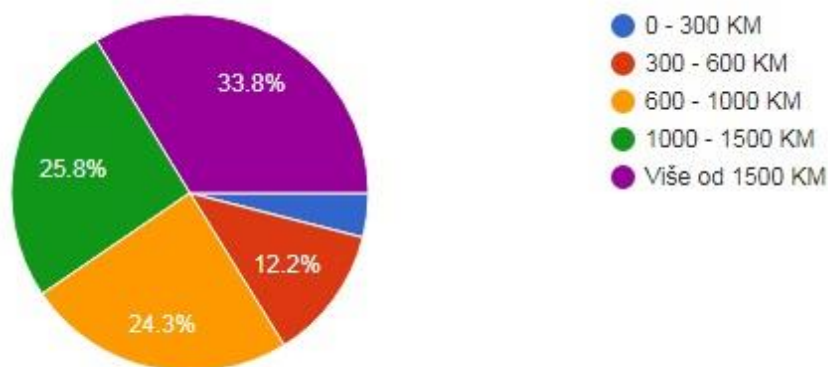

Što se tiče mjesečnih prihoda u domaćinstvima ispitanika/ca, najveći broj ih ima prihode preko 1500 KM na mjesečnom nivou (33,6 %). Sljedeći po brojnosti su ispitanici/ce koji imaju između 1000 - 1500 KM prihoda na mjesečnoj bazi u domaćinstvima (25,8 %). Približan broj ispitanika/ca u svojim domaćinstvima ima prihode između 600 - 1000 KM mjesečno (24,4 %). 12,1 % ispitanika/ca u svojim domaćinstvima ima mjesečne prihode između 300 i 600 KM, dok su kod 4 % ispitanika/ca prihodi između 0 i 300 KM. (Grafikon 4)

Grafikon 4

Koliki su mjesečni prihodi u vašem domaćinstvu?

551 responses

Trenutno se akademska zajednica ne može složiti oko jedinstvene definicije siromaštva. Ono oko čega se mogu usaglasiti je to da se "*siromaštvo najjednostavnije objašnjava kao neposjedovanje novaca ili dovoljno novca za zadovoljavanje svojih materijalnih potreba, ako ih uvjeti isključuju iz aktivnog sudjelovanja u djelatnostima koje se smatraju uobičajenima u društvu, te malo ili nedovoljno imovine...*"⁵³ Ukoliko uzmemo u obzir da u Bosni i Hercegovini potrošačka korpa za četvoročlanu porodicu trenutno iznosi 1.850 KM, koja podrazumjeva kupovinu osnovnih životnih namirnica, vidimo da trećina ispitanika/ca može sebi priuštiti osnovne životne namirnice. Ostale možemo smatrati relativno siromašnima ili siromašnima. U izvještaju iz 2016. godine Direkcije za ekonomsko planiranje Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, tvrdi se da je u Bosni i Hercegovini 16,5 % domaćinstava relativno siromašno, a ukupno 41 % stanovništva smatra da ima problema sa finansijskom situacijom. Istraživanje koje je sproveo RCC, Balkan Barometar za 2016. godinu kaže da bosanskohercegovačko stanovništvo najveći procenat prihoda troši na prehranu i piće, a tek mali procenat mjesečnih prihoda troši na obrazovanje na i kulturu.⁵⁴

⁵³ Predrag Bejaković, 2005, *Financijska teorija i praksa*, 29 (1), 135-138

⁵⁴ Vijeće ministara BiH, Direkcija za ekonomsko planiranje, 2017, Izvještaj o socijalnoj uključenosti, Godišnji izvještaj 2016

- **Shvatanje pojmova radikalizam i terorizam**

Radikalizam kod mladih u Bosni i Hercegovini u većini slučajeva ima negativnu konotaciju, te se veže za religiju (u većini slučajeva Islam), nacionalizam i desničarske pokrete, kao i osobe i organizacije koje za svrhu imaju promjene društvenih i političkih sistema koji se obično postižu nasilnim akcijama. Mladi smatraju da radikalne osobe i organizacije slijepo vjeruju u određenu ideju ili/i ideologiju i beskompromisni su u tome da ih sprovedu u djelo, te su netolerantni, ponekad i nasilni, prema onima koji imaju drugačije svjetonazore, stavove i mišljenja.

Na pitanje šta je za Vas radikalizam jedan od odgovora bio je: *Ponašanje koje ne odgovara normama i pravilima države, ugrožavanje tuđeg mišljenja i nerazumijevanje drugačijih osoba. Konstantno isticanje 'pravih' vrijednosti i vrijeđanje ljudi koji su različiti.* Svjesnost mladih ljudi da radikalizam kao pojava ima za cilj određene promjene u društvu pokazuje i sljedeći odgovor: *Pojedinci, pokreti i ideologije koji bez ikakvih kompromisa teže radikalnim promjenama društva ili ostvarivanje sopstvenih ciljeva.* Iako većina ispitanika/ca radikalizam smatra negativnom pojavom, jedan manji dio ispitanika/ca smatra da radikalizam može imati i pozitivne konotacije. Jedna ispitanica navela je: *Radikalizam može biti pozitivan i negativan. Radikalizam je svojevremeno bila i borba za prava žena, crnaca i slično. Problem je radikalizam koji vodi ka nasilju i ekstremizmu.*

Što se tiče terorizma mladi ga smatraju "jačom" verzijom radikalizma, te sredstvom za zastrašivanje osoba ili grupacija u svrhu postizanja određenih promjena u društvu. Jedan od odgovora na pitanje šta je za vas terorizam glasi: *Terorizam se odnosi na organizovane aktivnosti koje za cilj imaju zastrašivanje određene skupine ljudi u svrhu promovisanja vlastite ideologije. Zastrašivanje se provodi putem oružanog nasilja i drugih vrsta fizičkog nasilja, kao i psihičkog nasilja (npr. prijetnje) i obično je usmjereno ka grupi ljudi koja se ne slaže sa tom ideologijom ili koja predstavlja njenu suprotnost.* Još jedan od odgovora koji sadrži slične konotacije glasi: *Terorizam je smišljena upotreba nezakonitog nasilja ili prijetnje nezakonitim nasiljem radi usađivanja straha, s namjerom prisiljavanja ili zastrašivanja vlasti ili društva kako bi se postigli ciljevi koji su općenito politički, vjerski ili ideološki.* Kod odgovora na pitanje šta je za vas terorizam primjetno je, između ostalog, i to da terorizam kao pojava nema nikakve pozitivne konotacije, za razliku od radikalizma gdje je navedeno da radikalizam može biti i pozitivan kada je u pitanju borba za ljudska prava (žene, crnci i druge marginalizovane grupacije).

Ono što mladi smatraju da je zajedničko radikalizmu i terorizmu je slijepo praćenje određene ideje i/ili ideologije, želja za drastičnim promjenama u društvu i netolerantnost prema drugačijem.

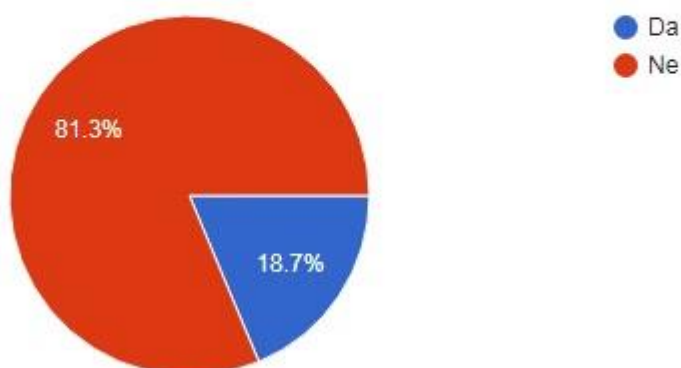
- Kontakti mladih sa radikalnim individuama i/ili organizacijama

Većina ispitanika/ca nije imala kontakte, niti poznaje nekoga ko pripada nekoj od radikalnih organizacija (85,5 %), dok je 18,5 % ispitanika/ca imalo neku vrstu kontakta sa radikalnim osobama ili organizacijama. (Grafikon 5)

(Grafikon 5)

Da li ste ikada došli u kontakt sa članom ili članicom neke radikalne grupacije?

551 responses

Susreti sa radikalnim osobama ili organizacijama koje su ispitanici/ce pomenuli u svojim odgovorima odnosili su se na susrete sa vjerski orjentisanim radikalnim osobama (vehabijama), te sa osobama radikaliziranim po etno - nacionalnom principu. Jedan od odgovora na pitanje da li ste ikada došli u kontakt sa članom ili članicom neke radikalne grupacije glasio je: *Radikalna grupacija čiji član je pokušao komunicirati sa mnom jeste jedna od sekti koje postoje u mom gradu. Njihov pristup jeste nepredvidiv - od krajnje ljubaznog i tolerantnog, kada te pozivaju na sastanke ili na odlazak na piće ili da se pozovu tebi u goste do krajnje ekstremnog uzurpiranja ličnog prostora - praćenje svakog kretanja iz kuće ili prema kući, maltretiranje zbog nedolaženja na njihove sastanke, kao i zbog neuviđanja značaja koliko je*

bitno postati članom jedne takve organizacije, a onda i otvoreno napadanje da se ne smiješ družiti ili studirati određene osobe iz tvoga užeg i šireg kruga poznanika.

Ovdje primjećujemo krajnje agresivan pristup člana ili članice "sekte" (iz odgovora možemo pretpostaviti da se radi o islamskom radikalizmu) koji počinje "*ljubaznim i tolerantnim*" razgovorom u svrhu vrbovanja u "*sektu*", a završava uhođenjem i zabranom druženja sa ljudima koji ne podržavaju ideju ove "*sekte*". Među odgovorima možemo pročitati i to da su se ispitanici/ce susretali i sa "*Neoustašama, Neočetnicima, a i sa Islamskim radikalistima*". Jedan od odgovora glasio je: *Pa nacionalisti kojih ima u svim vjerama i nacijama u našoj Bosni i Hercegovini su veoma radikalni, jer ne dozvoljavaju da je 'tuđe' naše i da smo svi jednaki. Njihovi kompleksi se oslikavaju u vrijeđanju drugih po određenim osnovama, kako bi sebe podignuli na viši nivo.* Iz gore navedenih odgovora jasno se primjećuje podjela radikalizma na vjerski i nacionalno orjentisan radikalizam. Osim toga možemo primjetiti i način vrbovanja u radikalne pokrete koji su ispočetka ljubazni, ali prelaze u neku vrstu nasilja, ukoliko se cilj ne ostvari. Neki od odgovora ilustruju i odbijanje prihvatanja društvenih normi i vrijednosti koje vladaju u jednom društvu od strane osoba koje su radikalizovane. Jedan od odgovora glasi: *Osoba / osobe sa kojima sam bio u kontaktu jednostavno nemaju veze sa realnostima, niti samim sa sobom. Na način što sve što rade drugi je pogrešno i treba kazniti, a sve oni što rade je ispravno. Pri tome ne vide krupne greške koje prave i zlo u koje se upuštaju. Itekako je bilo vidljivo da mu je opran mozak. Kao da ima neki paravan ili kao neki video koji pokazuje da je on na dobrom putu i da radi dobro, a da su drugi u krivu. Nikako nije mogao uvidjeti da je u krivu. Svaki pokušaj da malo razmisli je nemoguć. Blokira. A kada ipak nekako pokušate doći do njega i očito da malo uviđa grešku, gubi kontrolu i postaje agresivan.*

- **Zašto se mladi pridružuju radikalnim pokretima**

Kada su u pitanju odgovori ispitanika/ca na pitanje zašto se mladi pridružuju radikalnim pokretima, možemo ih podijeliti u tri grupe: osjećaj pripadnosti i status u društvu, nedostatak obrazovanja i nedovoljna informiranost o religiji (kada je u pitanju religijski radikalizam) i pridruživanje radikalnim pokretima motivisano materijalnim dobitima (novcu ili rješavanjem stambenog pitanja...). Sve tri teze možemo pročitati i u ranije pomenutim istraživanjima. Tako Azinović⁵⁵ tvrdi da su mladima koji su u braku, a odluče se pridružiti radikalnim grupacijama u Iraku ili Siriji (ISIS), obećane kuće za njih i njihovu

⁵⁵ Azinović V. & Muhamed J., (2015). The Lure of Syrian War: The Foreign Fighters' Bosnian Contingent, Preliminary Rapport, Atlantic Initiative, p. 41

porodicu. Youth Justice board⁵⁶ u svom istraživanju tvrdi da su mladi ljudi željni boljeg statusa u društvu, te im je osjećaj pripadnosti jako bitan.

Jedan od odgovora na pitanje o motivaciji mladih za pridruživanje radikalnim pokretima glasi: *Razlozi su vjerovatno višestruki i kompleksni: neki mladi se osjećaju neprihvaćeno, usamljeno ili bespomoćno u društvu u kom žive, pa im takve grupe nude utočište, grupu kojoj mogu pripadati. Neki se pridružuju iz neznanja, pa je njima lahko manipulirati. Neki su odgajani uz takve ideje pa im je čast pridružiti se ekstremističkim grupama. Nekima je ponuđen novac, a s obzirom na situaciju u kakvoj se živi u pojedinim državama, novac bi mnogima dobro došao.* Jedan ispitanik vidi motivaciju za pridruživanje radikalnim pokretima u osjećaju sigurnosti i pripadnosti.

Mnogi ispitanici smatraju nedovoljnu obrazovanost kao uzrok pridruživanja mladih radikalnim pokretima. Bosanskohercegovačko formalno obrazovanje segregirano po etno - nacionalnim principima, nije u stanju biti integrativni faktor u bosanskohercegovačkom društvu, te samim tim ne može doprinijeti uspostavljanju vrijednosti kakve vidimo u visoko razvijenim društvima. Obrazovni sistem kroz svoje kurikulume ne podstiče otvoreno na radikalizam ili ekstremizam, ali isto tako ne podstiče kritičko razmišljanje, multikulturalizam, toleranciju, građansku odgovornost, te na ovaj način stvara temelje za radikalizaciju kod mladih. Gledano iz ovog ugla interesantan je odgovor na gore pomenuto pitanje jednog od ispitanika: *U BiH zbog lošeg stanja u društvu, odsustvu ekonomske i socijalne sigurnosti, a ponajviše odsustvu nade i perspektive za bolje sutra; nedoraslog obrazovnog sistema i svih drugih institucija koje trebaju biti na usluzi građanima otvara vrata radikalnim grupama da nađu plodno tlo za širenje svojih ideja. Dalje, u BiH radikalizam se lako može gajiti i na plodnom tlu neraščišćenih odnosa vezanih za protekli rat, svaka od strana ima svoju 'istinu' od koje ne odustaje ni pedalj. Svako je svakome zločinac, zločini se generalizuju i pripisuju narodima, što samo dovodi do dalje radikalizacije bh. omladine.*

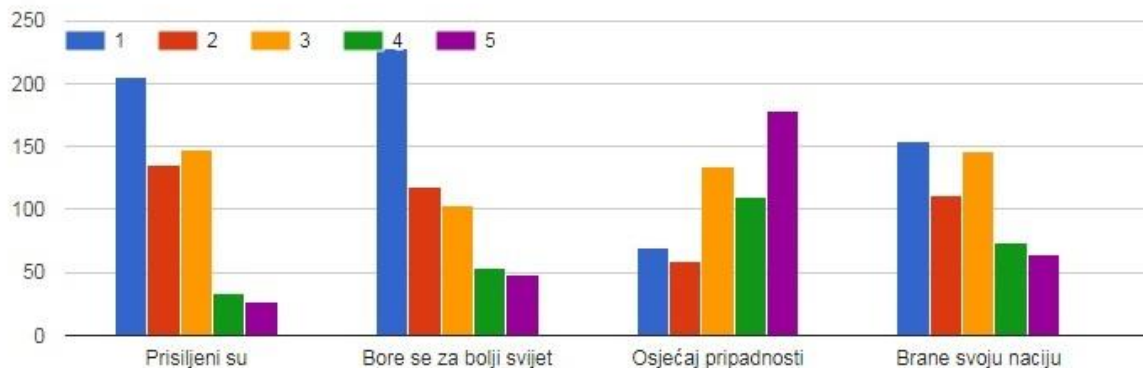
Osim svega gore navedenog ispitanici/ce razloge za pridruživanje radikalnim pokretima vide u tome da su neki mladi prisiljeni na ovakav korak (206), jedan dio mladih se bori za bolji svijet (228), jedan dio vidi razloge pridruživanjima radikalnim pokretima u osjećaju pripadnosti (78), dok se jedan dio mladih pridružuje radikalnim pokretima zbog odbrane svoje nacije (155) (Grafikon 6). Neki od ispitanika istakli su i ulogu porodice u radikalizaciji mladih: *Zbog odrastanja u porodici koja podržava i promoviše*

⁵⁶ Youth Justice Board, (2012) Preventing Religious Radicalisation and Violent Extremism: A Systematic Review of research Evidence, p. 23

ekstremizam, a uskraćuje djeci mogućnost izbora, donošenja vlastitih odluka i formiranja vlastitog mišljenja, kao i zbog nedostatka socijalne podrške koji dovodi do toga da se ekstremne i radikalne grupe čine kao mjesto gdje će se osoba pronaći i osjećati kao da je dobila svoju svrhu i smisao. Ukoliko uzmemo u obzir da je porodica zbog niza faktora najuticajniji faktor u socijalizaciji individue, onda shvatamo ulogu porodice u preventivnoj borbi protiv radikalizacije mladih, ali sa druge strane tu možemo i tražiti motive za radikalno djelovanje kod određenog broja mladih. U prilog tome ide i sljedeći odgovor jednog od ispitanika/ca: *Vjerovatno slijedom odgoja. U smislu političkih nametanja od strane roditelja ili nekog u kome mladi vidi uzora.*

Grafikon 6

Slažete li se sa sljedećim konstatacijama? Mladi se pridružuju radikalnim pokretima zbog

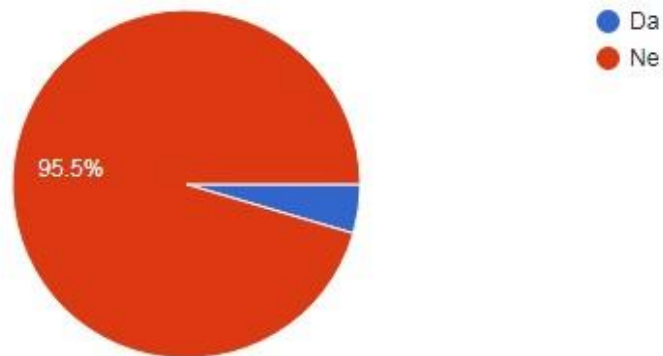
- **Opravdanost terorističkih napada**

Veliki broj ispitanika/ca smatra da ne postoji opravdanje za izvršenje bilo koje vrste terorističkih napada (95,5 %). Ipak postoji manji dio ispitanika/ca koji smatraju da postoje određene okolnosti koje opravdavaju terorističke napade (4.5 %). (Grafikon 7)

Grafikon 7

Smatrate li da postoje okolnosti u kojima su teroristički napadi opravdani?

551 responses

Ispitanici/ce koji smatraju da postoje okolnosti u kojima su teroristički napadi opravdani smatraju da su te okolnosti slučaj okupacije neke države ili ugnjetavanje određene grupacije (vjerske, nacionalne itd.), u slučaju da vlast "ne radi za narod", te ukoliko će teroristički akti dugoročno donjeti pozitivne promjene u društvu.

Jedan od odgovora u anketi glasio je: *Terorizam, iako se danas predstavlja samo kao oružani, nasilni napad, pri čemu najčešće stradaju nevini, nije u potpunosti takav. U dugoročnom pogledu, gdje teroristički aktovi (tipa iz pozadine vlasti kroz manipulacije) donose s vremenom blagostanje i dobrodošlu promjenu, iako su možda moralno pogrešni, rade ka nečemu boljem. Kako je to prilično sivo područje morala, rekao bih da zavisi od svih okolnosti i ciljeva.*

Neki od ispitanika/ca su koristili i primjere kako bi argumentovali svoje stavove: jedan od odgovora glasio je: *IRA, PLO i KLO, na primjer, najčešće im je bio cilj da imaju što manje civilnih žrtava, tako što su napadali vojne instalacije da bi destabilizirali uzurpere.*

Gore navedeni odgovor jasno ilustruje da ispitanik smatra da postoje okolnosti u kojima su teroristički akti opravdani. On smatra da su teroristički akti u stanju donjeti pozitivne promjene u društvu. Ispitanik koji je naveo primjere radikalnih organizacija IRA, PLO i KLO, naveo je i činjenicu da su navedene radikalne organizacije imale za cilj da sa što manje civilnih žrtava destabiliziraju uzurpere (okupatore). U određenoj mjeri ovaj odgovor možemo shvatiti kao podršku borbi navedenih radikalnih organizacija, a kao argument navodi se izbjegavanje civilnih žrtava i borba protiv okupatora.

U odgovorima koji su ispitanici ponudili može se vidjeti određena doza animoziteta prema političkim elitama u Bosni i Hercegovini, ali i međunarodnim političkim elitama. Tako jedan od ispitanika kaže: *Ukoliko se vlast odmetne od naroda kojeg predstavlja, većina stanovništva može i da nasilnim sredstvima pokuša povratiti suverenitet, što i nije čisto terminološki terorizam, ali ga vlast tako karakteriše, jer bi bio uperen protiv njih.* Dok drugi tvrdi da su teroristički napadi opravdani ukoliko su usmjereni *na američke, evropske etc političare.* Još neki od odgovora ukazuju na animozitet kod mladih prema političkoj eliti. Na primjer: *Sumnjam da bi puno ljudi plakalo da neko raznese beskorisno predsjedništvo BiH.* Sjetimo se da su nekolicina državnih institucija bile napadane i spaljene tokom demonstracija 2014. godine. Još jedan od odgovora koji ilustruje kako mladi vide aktuelnu političku elitu kaže: *Ubiju momka u BL, uhapse mu oca i pišu kazne podršci, umjesto da hapse ubice i smjene kriminalce u MUP-u.* Pretpostavljamo da se radi o Davidu Dragičeviću i borbi njegovog oca za dokazivanje istine o smrti njegovog sina.

- **Mediji i govor mržnje**

Ispitanici/ce smatraju da je govor mržnje u medijima itekako rasprostranjen. Kod pitanja gdje najviše čujete govor mržnje ispitanici/ce su imali mogućnost dati više odgovora.

Ispitanici/ce najčešće svjedoče govoru mržnje na društvenim mrežama (89.7 %), na internet portalima (83,5 %), te na TV-u (55,5 %). Najmanji broj ispitanika rekao je da se susreće sa govorom mržnje kod kuće (4,9%). (Grafikon 8)

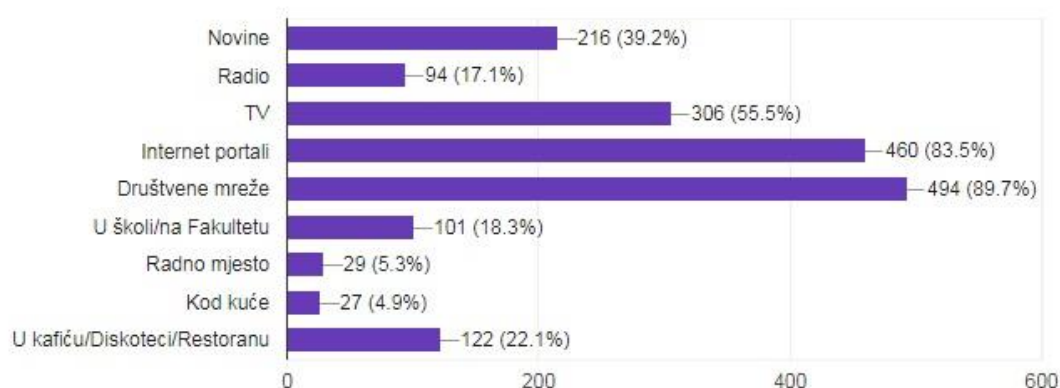
Grafikon 8 pokazuje da je govor mržnje najprisutniji na društvenim mrežama (89.9 %), te internet portalima (83,5 %). Visok stepen govora mržnje nalazimo i na TV - u (55,5 %), što jasno ukazuje na pravac

u kojem bi trebalo ići sučavanje sa ovim problemom putem implementacije postojećih zakonskih regulativa, kao i uspostavljenjem novih, kao i institucija čija će zadaća biti suočavanje sa ovim problemom i implementacija zakonskih regulativa. Neosporna činjenica je to da je internet u najvećoj mjeri jedno neregulisano područje, u kojem svako ko ima kompjuter i konekciju može da izrazi svoja mišljenja, stavove, komunicira sa osobama sa svih strana svijeta. Osobe koje se koriste govorom mržnje na društvenim mrežama ili internet portalima, a budu suočeni sa nekim oblikom kažnjavanja, brane se slobodom govora ili smatraju da su cenzurisani, te da im je zabranjeno da slobodno komuniciraju.

Grafikon 8

Gdje najčešće čujete govor mržnje?

551 responses

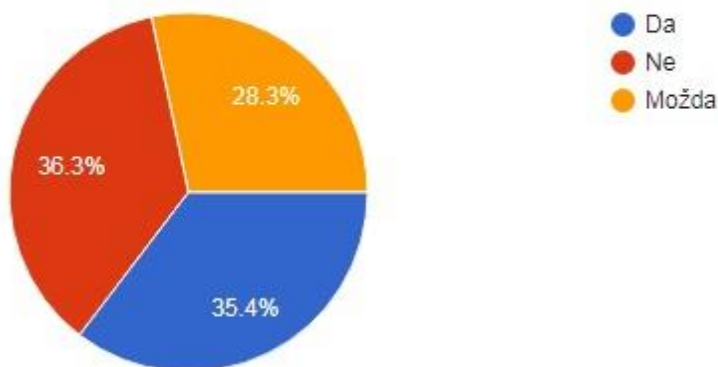
Procenat ispitanika/ca koji smatra da je bio/la žrtva govora mržnje iznosi 35,4 %, dok 28,3 % nije sigurno da je bio/la žrtva govora mržnje. Procenat ispitanika koji je odgovorio da se nije susreo/la sa govorom mržnje iznosi 36,3 %. (Grafikon 9)

Znatan broj ispitanika (35,4 %) smatra da je bilo žrtva govora mržnje, ako tome pridodamo i procenat ispitanika (28,3 %) koji nije sigurno da li je bilo žrtva govora mržnje, primjećujemo da je stanje sa govorom mržnje u Bosni i Hercegovini alarmantno, te da se mediji poput interenta i TV - a u velikoj mjeri koriste za slanje poruka koje sadrže govor mržnje.

Grafikon 9

Da li ste nekada bili žrtva govora mržnje?

551 responses

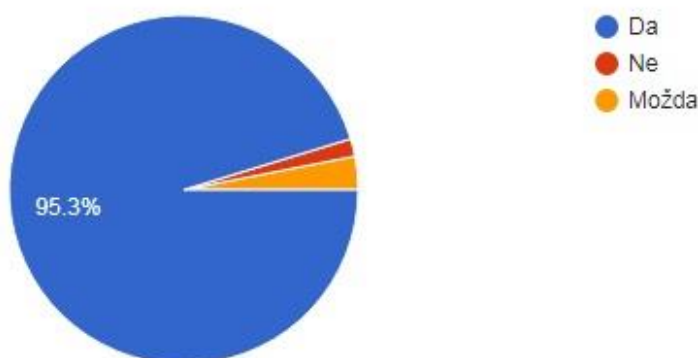

95,3 % ispitanika odgovorilo je da je primjetio/la govor mržnje. 3,1 % ispitanika/ca nije sigurno da li je primjetio/la govor mržnje na društvenim mrežama, dok je 1,6 % ispitanika/ca odgovorilo da nije primijetilo govor mržnje na društvenim mrežama. Ovaj podatak jasno ukazuje na potrebu dublje analize ovog problema, kao i na potrebu na reakciju nadležnih koja bi se ogledala u formiranju institucije koja će se baviti tematikom govora mržnje na društvenim mrežama i drugim medijima. (Grafikon 10)

Grafikon 10

Da li ste nekada primjetili govor mržnje na društvenim mrežama?

551 responses

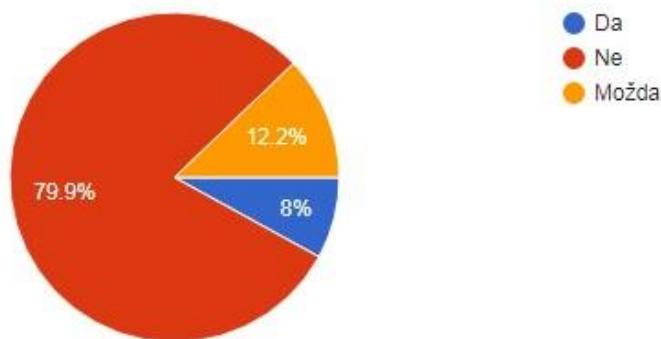
Na pitanje da li ste nekada koristili govor mržnje na društvenim mrežama, 79,9 % ispitanika/ca kazalo je da nije, 12,2 % ispitanika/ca izjavilo je da nije sigurno da li je koristilo govor mržnje na društvenim mrežama, dok 8 % ispitanika/ca jeste koristilo govor mržnje na društvenim mrežama (Grafikon 11). Iako većina ispitanika/ca (79,9 %) smatra da nije koristila govor mržnje procenat od 20,2 % ispitanika koje smatra da je koristilo ili nije sigurno da je koristilo govor mržnje na internetu nije zanemariv, te ukazuje na široku rasprostranjenost govora mržnje na internetu. U prilog tome ide i podatak da je 95,3 % ispitanika/ca primijetilo govor mržnje na internetu

Podatak koji također ukazuje na potrebu suočavanja sa ovim fenomenom je i taj da 63,2 % ispitanika poznaje nekoga ko je bio žrtva govora mržnje na društvenim mrežama, dok 17,2 % ispitanika nije sigurno da je neko koga poznaju bio/la žrtva govora mržnje na društvenim mrežama. 19.6 % ne poznaje nikoga ko je bio žrtva govora mržnje na društvenim mrežama (Grafikon 12)

Grafikon 11

Da li ste nekada koristili govor mržnje na društvenim mrežama?

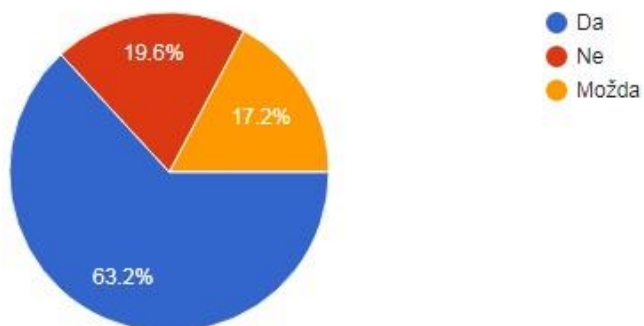
551 responses

Grafikon 12

Znate li nekoga ko je bio žrtva govora mržnje na društvenim mrežama?

551 responses

Na pitanje da li ste nekada poslali poruku koja bi mogla biti protumačena kao govor mržnje, 57 % ispitanika kazalo je da nije, dok ih je 14,7 % poslalo poruke ovakvog sadržaja. 28,4 % ispitanika/ca nije

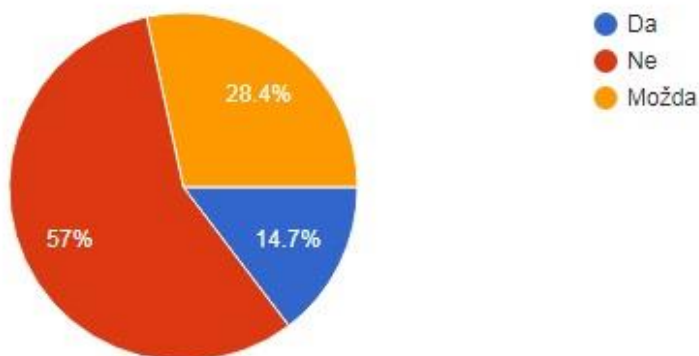
sigurno da je preko društvenih mreža ili nekog drugog medija slalo poruke koje bi mogle biti protumačene kao govor mržnje. (Grafikon 13)

Iako većina ispitanika/ca smatra da nije nikada poslala poruke koje bi mogle biti protumačene kao govor mržnje, procenat onih koji smatraju da jesu (14,7 %) i onih koji nisu sigurni da li su slali poruke ovog karaktera (28,4 %) je enorman, te je i više nego dovoljan da uzrokuje reakciju nadležnih i raznih NVO - a.

Grafikon 13

Da li ste nekada poslali poruku koja bi mogla biti protumačena kao govor mržnje?

546 responses

Na pitanje kome je bio namijenjen govor mržnje na društvenim mrežama, ispitanici/ce su imali mogućnost dati više odgovora. Najviše poruka mržnje koje su ispitanici/ce primijetili, bio je upućen pripadnicima/cama druge nacionalnosti (82 %). Pripadnicima/cama drugih religija upućeno je 72,1 % poruka u vidu govora mržnje. Znatno procenat poruka govora mržnje primijećenih od strane ispitanika/ca upućen je LGBT populaciji (63,5 %) i članovima ili simpatizerima nekima od političkih stranaka (54,8 %). (Grafikon 14)

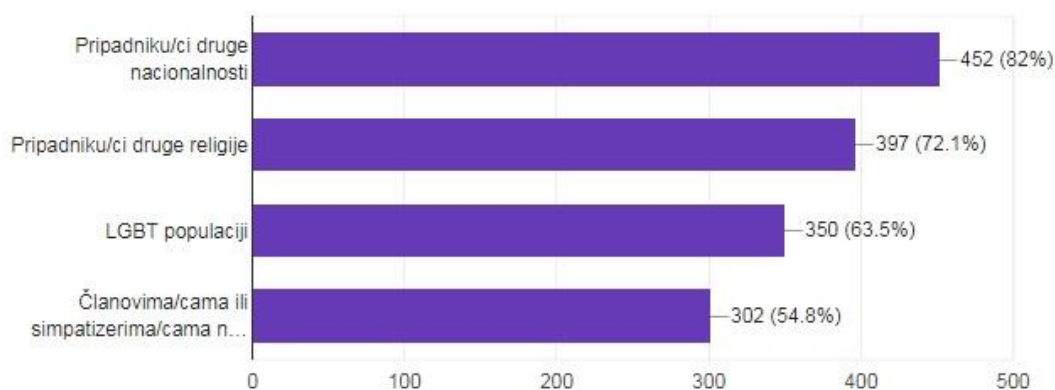
Procenat poruka koje mogu biti okarakterisane govorom mržnje usmjerene su prema pripadnicima/cama drugih nacionalnosti (82 %), što jasno govori o međunacionalnim tenzijama među mladima u Bosni i Hercegovini, koje mogu dovesti do radikalnijih oblika ponašanja i sukoba raznih oblika.

U isti kontekst može se dovesti i podatak da je 72,1 % poruka u vidu govora mržnje upućeno pripadnicima/cama drugih nacionalnosti. Osim etno - nacionalnih tenzija primjećujemo i animozitet prema pripadnicima raznih manjinskih grupacija, kao što je LGBT populacija, kojoj je upućeno 63,5 % poruka u vidu govora mržnje. Ukoliko uzmemo u obzir da radikalne organizacije i individue, bile one vjerski ili nacionalno orjentisane, imaju negativan stav prema ovoj populaciji, jasno je da govor mržnje upućen LGBT populaciji ima za cilj zastrašivanje i marginalizovanje ove populacije, te svođenje na minimum njihovog javnog pojavljivanja u bilo kom obliku

Grafikon 14

Kome je bio namjenjen govor mržnje na društvenim mrežama?

551 responses

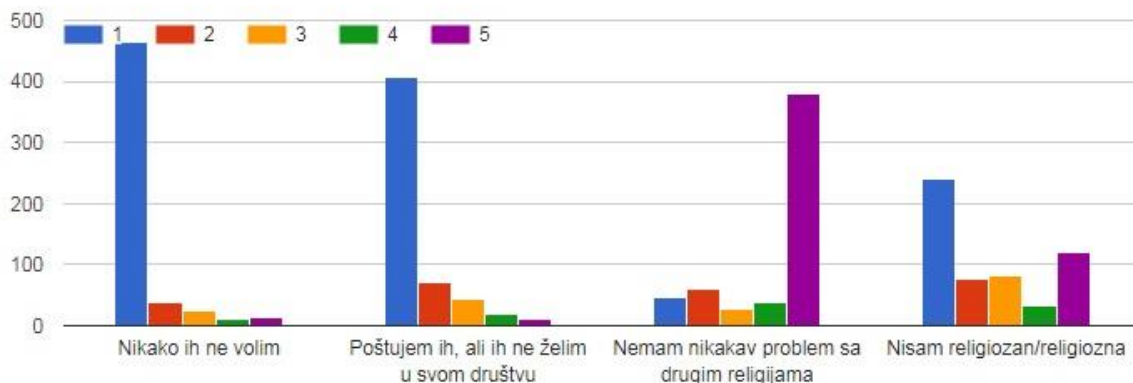
Što se tiče osjećaja ispitanika/ca prema drugim religijama, 464 je odgovorilo da se ne slaže sa konstatacijom da "nikako ne voli druge religije", dok je 13 ispitanika/ca potvrdilo ovu konstataciju. 381 ispitanik/ca nemaju nikakav problem sa drugim religijama, ali 11 ispitanika poštuje pripadnike druge vjere, ali ih nebi pustilo u svoju kuću. 241 ispitanik/ca se smatra religioznim, dok 119 smatra da to nije. (Grafikon 15)

Kao što smo mogli vidjeti i ranije navedenim odgovorima, i ovdje možemo primijetiti određen procenat ispitanika koji osjećaju animozitet prema pripadnicima drugih religija, tačnije 24 njih (13 nikako ne voli pripadnike/ce drugih religija, 11 ih poštuje, ali ih nebi pustilo u svoju kuću). Ipak, možemo pretpostaviti da je broj ispitanika/ca koji osjećaju određenu dozu animoziteta prema pripadnicima drugih

nacionalnosti i religija dosta veći, ukoliko uzmemo u obzir podatke iz grafikona 14 koji kažu da najveći procenat govora mržnje usmjeren na pripadnike drugih nacionalnosti i religija. Jedna od ispitanica naglasila je da je bila žrtva govora mržnje: Njen odgovor na gore navedeno pitanje glasi: *Meni lično kao pokrivenoj ženi*. Što se tiče govora mržnje upućenog ženama, moramo naglasiti da je nekoliko ispitanika/ca naglasilo da je govor mržnje upućen ženama česta pojava. Pitanje fizičkog izgleda je također često predmet govora mržnje. Jedan od odgovora na gore navedeno pitanje glasio je: *Ugodno popunjenim gospođama*.

Grafikon 15

Kakvi su Vaši osjećaji prema drugim religijama?

Većina ispitanika/ca smatra da bi govor mržnje trebao biti kažnjiv i zakonski sankcionisan (63,3 %) , dok 20,3 % ispitanika/ca smatra da bi govor mržnje trebao biti strogo zabranjen. Broj ispitanika/ca koji govor mržnje smatra slobodom govora nije zanemariv. Naime, 16,3 % ispitanika/ca poistovjećuje govor mržnje sa slobodom govora. (Grafikon 16)

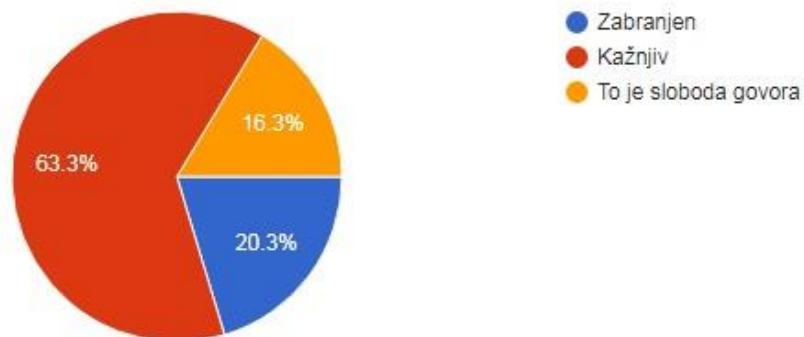
Iako većina ispitanika/ca ima negativno mišljenje o govoru mržnje, znatan broj (16,3 %) ispitanika/ca smatra govor mržnje slobodom govora. Sloboda govora ili izražavanja je jedno od osnovnih ljudskih prava, ali gdje tačno povući liniju između govora mržnje i slobode govora? Kod govora mržnje obično vidimo napade na individuu ili grupaciju koristeći pogrdne atribute vrijeđajući njihovu boju kože, seksualnu orijentaciju, nacionalnosti ili drugo, dok se sloboda govora tiče slobodnog izražavanja svojih stavova i vrijednosti, bez napada na druge i drugačije. Jedan od ispitanika smatra da je govor mržnje stvar odgoja i da se ne može riješiti kažnjavanjem: *"Treba li govor mržnje biti kažnjiv?"*. *Koja institucija bi*

bila relevantna da ocjenjuje sta jeste a sta nije govor mržnje. Govor mržnje se ne može otkloniti kaznom, nego se može otkloniti samo odgajanjem nove generacije građana.

Grafikon 16

Govor mržnje bi trebao biti:

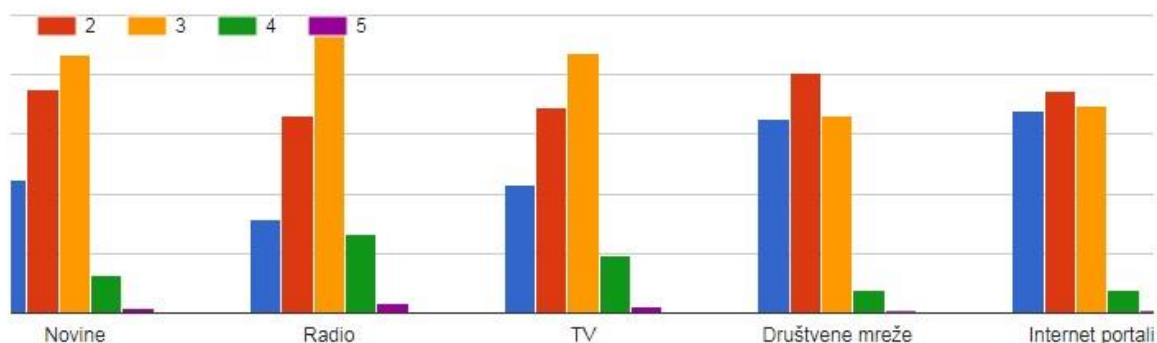
551 responses

Mladi su u anketi pokazali veliko nepovjerenje prema svim vrstama medija, uključujući radio, novine, TV i društvene mreže. Od 551 ispitanika/ca potpuno povjerenje prema novinama (štampani mediji) pokazalo je samo četvero ispitanika, prema radiju osam, prema informacijama koje dobiju sa TV-a pet, dok niti jedan ispitanik/ca nije pokazao apsolutno povjerenje informacijama koje dobije na društvenim mrežama. Ipak, ne treba zanemariti činjenicu da je određen broj mladih iskazao djelomično povjerenje prema informacijama koje dobiju iz gore navedenih izvora. Novinama djelomično vjeruje 32 ispitanika/ca, radiju 66, TV-u 48, dok društvenim mrežama djelomično vjeruje 19 ispitanika/ca. (Grafikon 17)

Grafikon 17

Koliko istinitim smatrate informacije koje čujete u medijima?

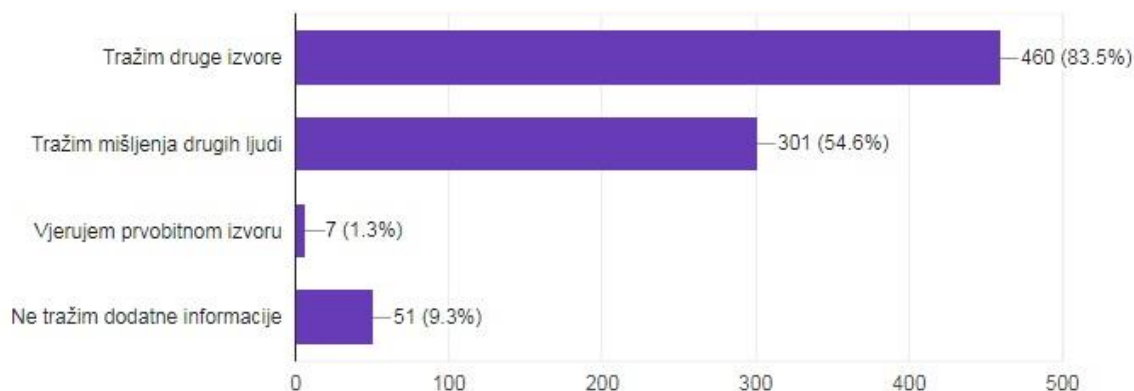

Znatan broj ispitanika/ca traži druge izvore kako bi provjerili informaciju (83,5 %). Nešto više od polovine ispitanika/ca traži dodatne informacije od drugih ljudi (54,6 %), dok 10,6 % ispitanika ne traži dodatne informacije i vjeruje prvobitnom izvoru. (Grafikon 18)

Grafikon 18

Šta radite da provjerite informacije?

551 responses

Generalno posmatrano, mediji ne ulijevaju povjerenje mladim ljudima, što možemo vidjeti u grafikonima 17 i 18. Niti jedan/a ispitanik/ca nije izrazilo/a apsolutno povjerenje prema medijima (grafikon 17), te 83,5 % ispitanika/ca traži druge izvore informacija kako bi provjerilo određenu vijest (grafikon 18). Ipak

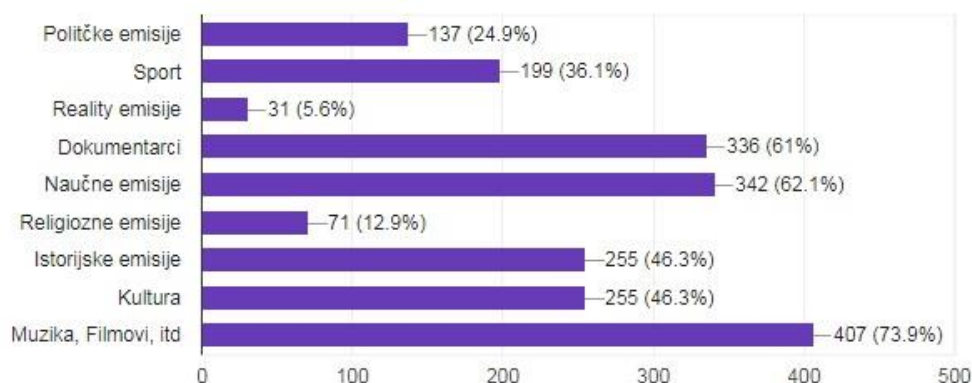
1,3 % mladih vjeruje prvobitnom izvoru, te 9,3 % mladih ne traži dodatne informacije, što može ukazivati na nezainteresovanost ispitanika/a za informacije koje dobiju ili slijepo vjerovanje u ono što čuju ili vide. Ispitanici/ce su u nekoliko odgovora na određena pitanja u anketi konstatovali da je jedan od uzroka za radikalizam slijepo praćenje određenih ideja ili ideologija. Jedan od odgovora na pitanje zašto se mladi pridružuju radikalnim grupacijama glasio je: *Zato jer ne odvoje dovoljno vremena za razmišljanje i istraživanje*. Drugi ispitanik/ca naveo je: *Zato što ne koriste svoj mozak za razmišljanje, lakše im je slijediti nečiju ideologiju*. Ovaj fenomen može se povezati sa nedostatkom kritičkog razmišljanja koje, kako smo već konstatovali, ne podržava niti obrazovni sistem, a nerijetko i sama porodica ne podržava kritičko razmišljanje, što ima za posljedicu da su mladi ljudi primaoci različitih ideja i vjerovanja koje ih nekim slučajevima odvedu u radikalizam. Još jedan ispitanik/ca tvrdi slično: *Većinom zbog lošeg okruženja i nedovoljnog obrazovanja. Veliki utjecaj imaju i roditelji*.

Medijski sadržaj za koji su ispitanici iskazali najveće interesovanje su muzika i filmovi (73,9 %). Nakon muzike i filmova, najveće interesovanje pobuđuju naučne emisije (62,1 %) i dokumentarci (61 %). Istorijski i kulturni sadržaj pobuđuje interesovanje kod istog procenta ispitanika/ca (46,3 %). Za sport je zainteresovano 36,1 % ispitanika/ca, a za političke emisije 24,9 % ispitanika. Medijski sadržaj religiozne prirode prati 12,9 % ispitanika/ca. Reality emisije prati najmanji broj ispitanika/ca (5,6 %). (Grafikon 19)

Grafikon 19

Koji medijski programi Vas najviše interesuju?

551 responses

Analiza

Na osnovu sprovedenog istraživanja vidimo da mladi u Bosni i Hercegovini, uglavnom, vide radikalizam kao negativnu pojavu. Iako, u rijetkim slučajevima, smatraju da radikalizam može imati i pozitivne konotacije. Kada se spominje radikalizam u pozitivnom kontekstu, odnosi se na radikalne metode u borbi za ljudska prava (borba za prava žena, borba za naciju, vjerska prava, rasna borba, borba protiv nadmoćnijeg neprijatelja, okupatora itd). Upravo tu možemo tražiti motivaciju mladih ljudi za pridruživanje radikalnim pokretima, odlazak na strana ratišta i slično. Osim toga možemo primijetiti da mladi ljudi u Bosni i Hercegovini pojave radikalizam i ekstremizam vežu za vjersko i etno – nacionalno orjentisane grupacije i individue, pa stoga ukoliko daju primjere individua i organizacija koje smatraju radikalnim to su, u glavnom, "vehabije" i nacionalistički orjentisane individue i grupe, za koje tvrde da "tvrdoglavo prate određenu ideju ili ideologiju, te da ne prezaju od metoda pomoću kojih će ostvariti svoje ciljeve". Vjerski orjentisane radikalne grupacije smatraju da je vjera kojoj osjećaju pripadnost ugrožena, samim tim i vrijednosti i način života koji određena vjera propagira. Ukoliko uzmemo u obzir ovu činjenicu i činjenicu da određen broj mladih smatra radikalizam opravdanim ukoliko su prava određene grupacije ugrožena, možemo pretpostaviti da mladi koji odlaze na strana ratišta ili, ipak, ostaju u Bosni i Hercegovini, svoju borbu vide kao borbu za ostvarenje svojih prava i uspostavljanje seta vrijednosti, koje oni smatraju ispravnim gdje god to mogu.

Kada je u pitanju uticaj aktuelne politike na radikalizam kod mladih u Bosni i Hercegovini istraživanje je pokazalo određen nivo animoziteta kod mladih prema političkim elitama, kako domaćim, tako i stranim. Mladi smatraju političke elite direktnim krivcima za visoki stepen korupcije i etno – nacionalne podjele u bosanskohercegovačkom društvu. Etno – nacionalne podjele mogu dovesti do marginalizacije jedne ili više etničkih skupina na određenom dijelu Bosne i Hercegovine. Već smo konstatovali da tugovanje uzrokovano osjećajem nepravde koja se čini nad određenom nacionalnom ili vjerskom zajednicom može doprinijeti radikalizaciji mladih. Jedan od odgovora na pitanje smatrate li da postoje okolnosti u kojima su teroristički napadi opravdani ilustruje osjećaj tuge uzrokovan nepravdom učinjenom nad određenom grupacijom u jednom dijelu Bosne i Hercegovine: *U slučaju naše države svjedoci smo raznog maltretiranja povratnika bošnjaka u Podrinju, gdje im se pale auta, ubijaju goveda, onemogućuje im se povratak na svoja ognjišta i tako dalje. A svi smo svjesni ko vrši te vrste terorističkih napada. Obzirom da*

se nalaze u entitetu kojem to očigledno ne smeta i ne poduzima ništa po tom pitanju, čak i podržava, jedini način pravde jeste osveta istom mjerom. Politički korektno bi bilo zakonski rješavati te stvari, ali ne odgovarati na takve vrste napada dovodi samo do još većih napada i gledanja bošnjačkog naroda kao slabog. Iz tih razloga je odmazda jedini način odbrane. U ovom odgovoru možemo vidjeti da ispitanik/ca smatra političke elite u jednom dijelu Bosne i Hercegovine direktno odgovornim za nepravdu koja se čini prema jednom dijelu populacije u ovom dijelu Bosne i Hercegovine. Odgovor jasno ilustruje stav ispitanika da, ukoliko se ne odgovori na napade, da će se ugnjetavanje nastaviti.

Evidentno je da segregacija u bosanskohercegovačkom obrazovanju doprinosi radikalizaciji mladih. Postulati na kojem su izgrađeni sva tri (bosanski, srpski i hrvatski) kurikulumu koji su na snazi u Bosni i Hercegovini, izgrađeni su sa željom da se homogeniziraju sve tri etničke zajednice i da prodube konfesionalne razlike među građanstvom u Bosni i Hercegovini. Kao što su mnoga istraživanja pokazala, etnička distanca kod mladih u Bosni i Hercegovini je na visokom nivou, a obrazovanje je jedan od faktora koji stvara i održava ovaj nivo etničke distance kod mladih. Kapo⁵⁷ kao jedan od diskriminirajućih faktora u bosanskohercegovačkom obrazovanju navodi *položaj djece pripadnika nacionalnih manjina, jer nastavni planovi i programi ne uvažavaju specifičnost svih naroda, kultura i religija (a možemo dodati da su u istoj poziciji i tzv. konstitutivni narodi u upravnim oblastima gdje predstavljaju manjinu).*

Primjera radi, evidentan je osjećaj diskriminacije kod Bošnjačke zajednice u Konjević Polju u Republici Srpskoj, gdje su se roditelji usprotivili školskom planu i programu koji nije omogućavao bošnjačkoj djeci u osnovnoj školi „Petar Kočić“ izučavanje Bosanskog jezika. Roditelji su povukli djecu iz škole, tražeći da se uvede nacionalna grupa predmeta u ovu školu. Iako je sud u Srebrenici dosudio da se uvede nacionalna grupa predmeta, kako bi se bošnjačkoj djeci omogućila nacionalna grupa predmeta, implementacija ove odluke još uvijek se čeka. Ovakve pojave neminovno dovode do radikalizacije jednog dijela stanovništva. Radikalizacija se u ovom momentu ogleda u povlačenju djece iz obrazovnog sistema, ali ukoliko uskoro ne dođe do implementacije odluke Suda u Srebrenici, nisu isključeni ni radikalniji potezi.

Kada je u pitanju uticaj medija, posebno društvenih mreža, na radikalizam kod mladih, evidentan je govor mržnje koji radikalne individue ili grupacije šire putem društvenih mreža. Društvene mreže, osim za komunikaciju i zabavu, koriste se i za širenje raznih ideja, ideologija, te služe kao platforma za

⁵⁷ Kapo M. (2012). Nacionalizam i obrazovanje, Studija slučaja Bosna i Hercegovina, Fond Otvoreno Društvo Bosna i Hercegovina

regrutovanje mladih od strane raznih radikalnih grupacija. Indikativan je podatak da 35,4 % mladih koje je uzelo učešće u ovom istraživanju smatra da je bilo žrtva nekog oblika govora mržnje, a da je 95,3 % ispitanika/ca primijetilo govor mržnje na društvenim mrežama. Govor mržnje koji su ispitanici primijetili na društvenim mrežama najčešće bio je upućen pripadnicima/cama druge nacionalnosti (82 %), pripadnicima/cama druge religije (72,1 %), pripadnicima/cama LGBT populacije (63,5 %), te simpatizerima/kama ili članovima/cama neke političke opcije (54,8 %). Ispitanici/ce su, osim gore navedenog, spomenuli i govor mržnje prema "*pokrivenim ženama*" ili "*prema navijačima drugih klubova*".

Alava⁵⁸ tvrdi da radikalne grupacije, bez obzira bile one vjerski ili desničarski orjentisane, koriste društvene mreže kao platformu za stvaranje kolektivnog identita kod mladih, te sataniziranje protivničkih individua ili grupacija, što neminovno dovodi do radikalizacije kod mladih.

Zaključak

Istraživanje je pokazalo da akademska zajednica još uvijek nije uspostavila jedinstvenu definiciju, kako radikalizma, tako ni ekstremizma i terorizma, niti je uspjela formirati profil jedne radikalne osobe kako bi lakše identifikovala potencijalnu opasnost. Ipak, istraživanjima je identifikovano nekoliko faktora koji mogu služiti kao potencijalni motivacioni faktori koji individue ili grupacije podstiču na radikalno ponašanje. To su tugovanje i osjećaj nepravde zbog nečega što je učinjeno prema određenoj individui ili grupaciji, porodične veze sa nekom postojećom ekstremističkom organizacijom, prisilna regrutacija i individualna osveta, kako bi se ispravila nepravda nanijeta prema individui ili grupaciji.

Istraživanje je, također, pokazalo da većina mladih u Bosni i Hercegovini smatra radikalizam negativnim, te ne opravdava terorističke akte. Ipak, moramo uzeti u obzir da jedan dio mladih smatra da su u nekim slučajevima teroristički akti opravdani. Jedan dio ispitanika/ca smatra da su kod ugrožavanja ljudskih prava, oduzimanja suvereniteta države ili nacije, ugrožavanja prava žena i drugo, radikalne aktivnosti, ili čak teroristički akti, opravdane. Ako još pri tome uzmemo u obzir da je osjećaj diskriminiranosti u Bosni i

⁵⁸ Alava S., Frau-Meigs D., Hassan G., (2017), Youth and violent extremism on social media: Mapping the research, UNESCO, p. 23

Hercegovini opšte prisutan, kao što je to slučaj kod bošnjaka u Konjević Polju, možemo zaključiti da potencijal za radikalno ponašanje, apsolutno, postoji. Evidentan je animozitet građanstva, posebno mladih, prema aktualnim političkim elitama, koji je ispoljen u masovnim demonstracijama u februaru 2014. godine, koje su poprimile i nasilni karakter koji se ispoljavao na način da su uništavane i paljene javne institucije - kao što su zgrade vlada i sudovi - koji se smatraju simbolima ugnjetavajuće vladajuće elite. Razloge za animozitet mladih prema aktuelnim vladajućim elitama treba tražiti u činjenici da vladajuće elite na generalno građanstvo u Bosni i Hercegovini, uključujući i mlade, gledaju kao na nijeme posmatračke, a ne kao aktivne agente u političkim procesima, te učesnike u kreiranju određenih politika koje ih se tiču. Vladajuće elite smatraju da se demokratski procesi završavaju izborima, iako koncept demokratije, između ostalog, podrazumjeva da građani imaju pravo iskazati svoje stavove i eventualno nezadovoljstvo i pored izbora. Ukoliko osjete da njihovi stavovi nisu došli do ušiju njihovih predstavnika, te ukoliko nezadovoljstvo potraje, postoji mogućnost radikalnog djelovanja kao što smo imali tokom protesta 2014. godine.

Osim toga, istraživanje je pokazalo da radikalizam mlade u Bosni i Hercegovini asocira na vjerski orijentisani radikalizam, koji ima za svrhu promjenu društvenog sistema, tako što će se vjerski principi i vrijednosti uvesti u sve pore društva, te se većinom odnosi na Islamski radikalizam, i nacionalizam koji ima za svrhu borbu za prava određene nacije, te uspostavljanje homogene teritorijalne jedinice predviđene samo za građane određene etničke pripadnosti. Jedna od posljedica homogenizacije zajednica po etničkom principu u Bosni i Hercegovini je, praćen "sotnonizacijom onih drugih" od strane akademske i političke zajednice, stvaranje predrasuda prema pripadnicima/cama svoje, ali i drugih etničkih zajednica koje, opet dovode do manjka zdrave komunikacije među etničkim zajednicama u Bosni i Hercegovini koja je ključna za proces pomirenja i deradikalizaciju mladih. Allport⁵⁹ smatra da je, kada govorimo o grupacijama koje su u konfliktu, međugrupni kontakt ključan za smanjenje predrasuda. On smatra da se predrasude putem međugrupnog kontakta mogu smanjiti samo u slučaju da su četiri ključna uslova zadovoljena, a to su: jednak status svake od grupa, zajednički ciljevi prema kojima grupe teže, saradnja među grupama koje su u sukobu uz podršku autoriteta, te određene zakonske regulative. Obzirom da je segregacija po etno – nacionalnom principu u bosanskohercegovačkom društvu sistemski, te da se saradnja na sve načine onemogućava i usporava od

⁵⁹ Allport G.W. (1954). *The Nature of Prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley. 537 pp.

strane političkih elita, možemo očekivati daljnju radikalizaciju mladih, kako po vjerskom tako i po etno – nacionalnom principu.

Evidentan faktor koji utiče na radikalizaciju mladih u Bosni i Hercegovini su i mediji, posebno društvene mreže i internet portali koji služe kao instrument za regrutovanje mladih u radikalne pokrete, stvaranje homogene zajednice radikalnih individua u svrhu širenja radikalnih pokreta, ali i sveprisutan govor mržnje usmjeren, u većini slučajeva, manjinskim i marginalizovanim grupacijama, ali i drugima zbog osjećaja zaštićenosti stvorenog lažnim identitetom ili fizičkom udaljenosti od osobe ili grupacije kojoj je govor mržnje upućen. Što se tiče osjećaja sigurnosti, pruža ga i pripadnost određenoj grupaciji, što možemo jasno vidjeti kod pripadnika navijačkih grupa. Govor mržnje, usmjeren prema određenoj društvenoj zajednici, može dovesti do stigmatizacije određene društvene zajednice, što, opet, može voditi ka društvenoj marginalizaciji iste. Bitno je napomenuti da govor mržnje nije, uopšte, nova pojava. Kao sredstvo za stvaranje slike o sebi i grupaciji kojoj jedinka pripada i o drugima koristio se oduvijek. Klain⁶⁰ kada govori o posljedicama govora mržnje, smatra da su najgore posljedice govora mržnje upravo njegova realizacija koja se, u većini slučajeva, ogleda u nekom obliku nasilja, ponekad i u ratovima. Sada do realizacije govora mržnje često dolazi na sportskim utakmicama, koji se manifestuje u tučama među navijačkim grupacijama. Alaburić⁶¹ tvrdi da govor mržnje ima sa jedne strane cilj poniziti, difamirati, zastrašiti, diskriminirati, ušutkati, izolirati, napasti određenu ciljanu skupinu i njene pripadnike, a s druge strane homogenizirati i mobilizirati određene mrzilačke skupine koje zastupaju takve ideje i pridobiti za njih nove sljedbenike.

Nužno je, također, istaći da iako, zbog gore navedenih faktora potencijal za rast radikalizma kod mladih postoji, te su određeni teroristički akti već počinjeni u Bosni i Hercegovini, većina mladih, ipak, ima osuđivački stav prema ovakvim aktima, te ne vidi opravdanje za djelovanje ovog tipa. Ipak, zbog evidentnog postojanja niza faktora koji mogu radikalizirati mlade nužno je poduzeti preventivne mjere kako do iste ne bi došlo.

Istraživanje je pokazalo potencijal za radikalizam kod mladih u sljedećim segmentima:

- 18,7 % ispitanika/ca došlo je u kontakt sa nekim od radikalnih pokreta
- 4,5 % ispitanika/ca smatra da postoje okolnosti u kojima su teroristički napadi opravdani

⁶⁰ Klain E. (2003), Psihoanalitičko razumjevanje govora mržnje, *Govor*, Vol. 20, No 1 – 2, p. 191 - 204

⁶¹ Alaburić, V., (2003), *Ograničavanje "govora mržnje" u demokratskome društvu - teorijski, zakonodavni i praktički aspekti – I. dio*. Hrvatska pravna revija; Izvorni znanstveni članak.

- Sveprisutan govor mržnje (ispitanici/ce najveći stepen govora mržnje primijetili su na društvenim mrežama (89,7 %) i internet portalima (83,5 %)
- 35,4 % ispitanika/ca bilo je žrtva govora mržnje, a 28,3 % ispitanika/ca nije sigurno da li je bilo žrtva govora mržnje
- 95,3 % ispitanika/ca primijetilo govor mržnje na društvenim mrežama
- 14,7 % ispitanika/ca poslalo je poruku koja bi mogla biti protumačena kao govor mržnje
- 63,2 % ispitanika/ca poznaje nekoga ko je bio žrtva govora mržnje. Dodatnih 17,2 % nije sigurno da li poznaje nekoga ko je bio žrtva govora mržnje
- 16,3 % ispitanika/ca smatra govor mržnje slobodom govora

Ukoliko gore navedenim faktorima dodamo nezaposlenost među mladima, siromaštvo, korupciju, segregirano obrazovanje, osjećaj marginalizovanosti kod mladih, animozitet prema političkim elitama, etno - nacionalne tenzije i druge faktore, jasno je da potencijal za radikalizaciju postoji te da, ukoliko se postojeća društveno - ekonomska situacija nastavi, radikalizacija kod mladih će uzimati sve više maha.

- **Preporuke**

Borba protiv radikalizma i ekstremizma zahtjeva međusektoralno djelovanje i mora se ogledati u sljedećem:

- Uspostavljanje vladavine prava i stvaranje inkluzivnih institucija koje su u stanju da se nose sa društvenim i političkim promjenama koje dolaze
- Uspostavljanje fer sudstva i političkog sistema
- Uspostavljanje dijaloga sa vjerskim institucijama
- Vlade i mediji moraju postati svjesni da verbalna i neverbalna može doprinjeti radikalizaciji mladih, te shodno tome biti oprezniji u komunikaciji kada je u pitanju borba protiv radikalizma i ekstremizma
- Stvaranje javnog otpora radikalizmu i ekstremizmu kroz stvaranje kontrakultura koje će mladima nuditi više nego radikalne grupacije

Research:

Contemporary Bosnian-Herzegovinian youth: challenges and attitudes towards radicalization and extremism

Introduction

In recent years, the political spectrum in Europe and the rest of the world has turned to the right, while at the same time numerous religious and nationally colored radical groups have entered the scene with targeted terrorist attacks caused feelings of fear and uncertainty among citizens in world metropolises. Terrorist attacks have taken place in all the leading countries of Europe and the world. The attacks were thus carried out in Germany in several cities, France, Turkey, Belgium, Mexico, Iraq and many other countries where these groups deemed it necessary.

What is common to all the extremist groups we hear about every day in the media is their conviction of the correctness of the ideologies they represent, while at the same time they think that phenomena such as multiculturalism, democracy, tolerance and inclusive society are phenomena that need to change, even by force, they do not choose the means to do it. Bosnia and Herzegovina is not an exception when talking about extremist groups and terrorist attacks. Let's remember the attacks of Mevlid Jasarevic on the US Embassy in 2011, Neradin Ibrić, who attacked the police station in Zvornik, the gathering of the Chetnic movement in Visegrad, the organization of Serbian Honor whose headquarters is in Nis (Republic of Serbia), and with a branch in the Republic of Srpska, as well as other extremist organizations.

Radical extremism is not a new phenomenon, however, certain globalization processes, technological progress, political discourse and new communication opportunities have provided extremist groups with new tools and opportunities for action, making them much more dangerous at the global level. Bosnia and Herzegovina is a country that emerged from the war more than 20 years ago, but strong ethnic tensions are still in force, reflected in its ethnically colored education system and political discourse that supports ethnic segregation in society, and as such a fertile ground for recruiting young people by radical movements. According to Azinovic and Jusic, about 330 combatants from Bosnia and Herzegovina joined radical Islamic groups in Iraq and Syria, but Bosnia and Herzegovina still does not

have an accurate database with the numbers of fighters from Bosnia and Herzegovina in Iraq and Syria. There are several reasons for this, and one of them is certainly a decentralized police structure in Bosnia and Herzegovina.⁶²

When we talk about motivating young people to go to war and joining radical groups, there are several possible reasons, but one of the most prominent is the Islamic belief that all Muslims are brothers and that they should help each other. In order to feel part of a group, young people go a step further to prove their "loyalty". In this way, they become an easy target for all types of extremist groups that have radicalized and are ready to show and defend their beliefs, ideals and values in their community (online and offline). In this way, they attract attention not only from local recruiting extremists, but also from global radical groups and extremist leaders from other countries (eg ISIS). As it is in young persons in nature to believe that they are the ones who are changing the world, they are easily recruited even for wars in the Middle East, Ukraine, etc.

Analyses

Based on the conducted research, we see that young people in Bosnia and Herzegovina see radicalism as a negative phenomenon. Although, in rare cases, they consider that radicalism may also have positive connotations. When mentioning radicalism in a positive context, it refers to radical methods in the fight for human rights (the struggle for women's rights, the struggle for a nation rights, religious rights, racial struggle, the struggle against the superior enemy, the occupier, etc.). It is where we can seek the motivation of young people to join radical movements to go to the battlefields, and so on. In addition, we can notice that young people in Bosnia and Herzegovina experience radicalism and extremism through religious and ethnically oriented groups and individuals, and hence, if they give examples of individuals and organizations that they consider to be radical, they are, in the main, "Wahhabis" and nationalistically oriented individuals and groups, who "stubbornly follow a certain idea or ideology, and they do not choose the methods by which they will achieve their goals." Religiously oriented radical groups believe that the religion they feel affiliated to with is endangered, and therefore the values and

⁶² Azinović V. & Muhamed J., 2015, The Lure of Syrian War: The Foreign Fighters' Bosnian Contingent, Preliminary Rapport, Atlantic Initiative

way of life that a particular religion propagates. If we consider this fact and the fact that a certain number of young people consider radicalism justified if the certain groups are endangered, we can assume that young people who go to the battlefield or, nevertheless, remain in Bosnia and Herzegovina, see their fight as a struggle for the fulfillment of their rights and values that they consider to be right wherever they can.

When it comes to the influence of the current policy on radicalism of youth in Bosnia and Herzegovina, the research has shown a certain level of animosity among young people towards political elites, both domestic and foreign. Young people consider political elites directly responsible for a high degree of corruption and ethnic - national divisions in Bosnian society. Ethnic - national divisions can lead to the marginalization of one or more ethnic groups in a remote part of Bosnia and Herzegovina. We have already noted that grief caused by the feeling of injustice of a certain national or religious community can contribute to the radicalization of young people. One of the answers to the question, do you consider that there are circumstances in which terrorist attacks are justified illustrates a sense of sadness caused by an injustice committed against a particular group in one part of Bosnia and Herzegovina: *In the case of our country, we are witnessing various mistreatment of the returnees of the Bosniaks in Podrinje (Eastern part of Bosnia and Herzegovina), killing the cattle, prevent them from returning to their homes, and so on. And we are all aware of who is committing these types of terrorist attacks. Given that they are in an Entity that obviously does not mind and supports it. The only way of justice is revenge with the same measure. Politically correct would be to deal with this legally, but not respond to such types of attacks would lead only to even bigger attacks and the Bosniak people would be seen as weak. For these reasons retaliation is the only way of defense.* In this answer we can see that the respondent considers the political elites in one part of Bosnia and Herzegovina directly responsible for the injustice that is made towards one part of the population in this part of Bosnia and Herzegovina. The answer clearly illustrates the attitude of the respondents that if they do not respond to attacks that oppression will continue.

It is evident that segregation in Bosnian-Herzegovinian education contributes to radicalization of young people. The postulates on which all three (Bosnian, Serbian, and Croatian) curricula that are actual in Bosnia and Herzegovina were built with the desire to homogenize all three ethnic communities and to deepen confessional differences among citizens in Bosnia and Herzegovina. As many researches has shown ethnic distance in young people in Bosnia and Herzegovina is high, education is one of the factors that creates and maintains this level of ethnic distance among young people. Kapo, as one of the

discriminating factors in BiH education, lists the position of children belonging to national minorities because curricula does not respect the specificity of all peoples, cultures and religions (and we can add that the so-called constituent peoples in the administrative areas where they represent minority are in the same situation).⁶³ For example, it is evident that there is a sense of discrimination in the Bosniak community in Konjevic Polje in Republika Srpska where parents objected to the school plan and program that did not allow Bosniak children in elementary school Petar Kocic to study the Bosnian language. Parents withdrew their children from the school asking for a national group of subjects to be introduced into this school. Although the Srebrenica court has decided to introduce a national group of subjects in order to enable Bosniak children to have a national group of subjects the implementation of this decision is still pending. Obstructions like this will inevitably lead to radicalization of one part of the population. Radicalization is currently reflected in the withdrawal of children from the education system, but if the decision of the Court in Srebrenica is not soon implemented, more radical moves are not excluded. When it comes to the influence of media, especially social networks, on radicalism among young people there is evidence that the radical individuals or groups spread hate speech through social networks. Social networks, except for communication and entertainment, are also used for the promotion of various ideas, ideologies, and serve as a platform for recruiting young people by various radical groups. Indicative is the fact that 35.4% of young people who took part in this survey believe that they have been victims of some form of hate speech, and that 95.3% of respondents saw hate speech on social networks. The hate speech that the respondents noticed on social networks was most often sent to members of other nationalities (82%), members of other religions (72.1%), members of the LGBT population (63.5%), and sympathizers / or members of some political options (54.8%). In addition to the above, respondents also mentioned hate speech against "covered women" or "towards fans of other sport clubs". Alava argues that radical groups, regardless of those religious or right-wing, use social networks as a platform for creating collective identity among young people, and satanizing opponents or groups, which inevitably leads to radicalization among young people.⁶⁴

⁶³ Kapo M. (2012). Nacionalizam i obrazovanje, Studija slučaja Bosna i Hercegovina, Fond Otvoreno Društvo Bosna i Hercegovina (Nationalism and education, Case study Bosnia and Herzegovina, Open society foundation)

⁶⁴ ⁶⁴ Alava S., Frau-Meigs D., Hassan G., (2017), Youth and violent extremism on social media: Mapping the research, UNESCO, p. 23

Conclusion

The research has shown that the academic community has not yet established a single definition of radicalism, neither extremism nor terrorism, nor has it succeeded in forming a profile of a radical person to identify the potential danger more easily. Nevertheless, the research has identified several factors that can serve as potential motivational factors that induce individuals or groups to radical behavior. These are grief and feeling of injustice because of something that has been done against a particular individual or group, family ties with some existing extremist organization, forced recruitment and individual revenge in order to correct the injustice of them towards an individual or group. The research also showed that most young people in Bosnia and Herzegovina regard radicalism as something negative, and do not justify terrorist acts. However, we must take into account that some of the young people consider that in some cases terrorist acts are justified. One part of the respondents believes that the attack on human rights, the deprivation of the sovereignty of the state or the nation, the violation against women's rights and other, radical activities, or even terrorist acts, are justified. If we still take into account that the sense of discrimination in Bosnia and Herzegovina is generally present, as is the case with Bosniaks in Konjevic Polje, we can conclude that the potential for radical behavior, absolutely, exists. The animosity of the citizens, especially young people, against current political elites is evident and demonstrated during the mass demonstrations in February 2014 that took on a violent character that was manifested in the way of destroying and burning public institutions such as government buildings and courts that are considered symbols of the oppressive ruling elite. The reasons for youth animosity towards the current ruling elites should be sought in the fact that the ruling elites see general citizenship in Bosnia and Herzegovina, including young people, as silent observers, not as active agents in political processes, and participants in the creation of certain policies that concern them. The ruling elites believe that democratic processes end with elections, although the concept of democracy among other things implies that citizens have the right to express their views and, possibly, dissatisfaction also with other means. If they feel that their attitudes have not come to the ears of their representatives, and if dissatisfaction persists there is a possibility of radical action as we had during the 2014 protest.

In addition, the research has shown that the radicalism of young people in Bosnia and Herzegovina is associated with religiously oriented radicalism that has the purpose of changing the social system by bringing religious principles and values into all the pillars of society, mostly referring to Islamic

radicalism and nationalism for the purpose of fighting for the rights of a particular nation, and establishing a homogeneous territorial unit envisaged only for citizens of a particular ethnicity. One of the consequences of the homogenization of communities according to the ethnic principle in Bosnia and Herzegovina is accompanied by the "satanization of others" by the academic and political community, the creation of prejudices against their own members and other ethnic communities that again lead to a lack of healthy communication among ethnic communities in Bosnia and Herzegovina, which is crucial for the process of reconciliation and deradicalization of young people. Allport believes that, when it comes to groups in conflict, the intergroup contact is crucial to reducing prejudice. He believes that prejudice can be reduced by means of intergroup contact only if four key conditions are met: the equal status of each group, the common goals for which the groups are striving, cooperation among groups in conflict with the support of the authorities, and certain legal regulations.⁶⁵ Since segregation according to the ethnic - national principle in the Bosnian - Herzegovinian society is systemic, and that cooperation in all ways is blocked and slowed down by political elites, we can expect further radicalization of young people, both by religious and ethnic - national principle.

Evident factor that affects the radicalization of young people in Bosnia and Herzegovina is also the media, especially social networks and internet portals that serve as an instrument for recruiting young people into radical movements, creating a homogeneous radical indigenous community for the expansion of radical movements, but also the hate speech directed, in most cases, to minority and marginalized groups, but also to others because of a sense of protection created by a false identity or a physical distance from a person or group to whom hate speech is directed. As far as the sense of security is concerned, it is also provided by the membership of a particular group, which we can clearly see in the members of the fan groups. Hate speech, directed at a particular community, can lead to the stigmatization of a particular community, which, again, can lead to social marginalization of the same. It is important to note that hate speech is not a new phenomenon at all. As a means of creating an image of yourself and the group to which the individual belongs and others it has been used for a long time. Klain, when speaking of the consequences of hate speech, thinks that the worst consequence of hate speech is its realization, which in most cases is reflected in some form of violence, sometimes in wars.⁶⁶ Now, the realization of hate speech often comes at sport events that manifests itself in the fights among fanatic groups. Alaburić claims that hate speech has, on the one hand, a goal to humiliate, diffuse,

⁶⁵ Allport G.W. (1954). *The Nature of Prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley. 537 pp

⁶⁶ Klain E. (2003), Psihoanalitičko razumjevanje govora mržnje, *Govor*, Vol. 20, No 1 – 2, p. 191 – 204 (Psychoanalytic understanding of hate, *Speech*, Vol. 20, No 1 – 2, p. 191 – 204)

intimidate, discriminate, silence, isolate, attack a particular target group and its members, and on the other hand homogenize and mobilize certain hate groups that represent such ideas and gain new followers for them.⁶⁷

It is also necessary to point out that, although, because of the above-mentioned factors, the potential for the growth of radicalism in young people exists, and certain terrorist acts have already been committed in Bosnia and Herzegovina, the majority of young people, however, have a convictive attitude towards such acts, and see no justification for action of this type. However, due to the clear evidence of the existence of a number of factors that can radicalize young people, it is necessary to take preventive measures to prevent it from happening.

The research has shown the potential for radicalism among young people in the following segments:

- 18.7% of respondents came into contact with some of the radical movements
- 4.5% of respondents believe that there are circumstances in which terrorist attacks are justified
- Enormous presence of hate speech (respondents noted the highest level of hate speech on social networks (89.7%) and internet portals (83.5%))
- 35.4% of the respondents were victims of hate speech, and 28.3% of the respondents were not sure whether they were victims of hate speech
- 95.3% of respondents noted hate speech on social networks
- 14.7% of the respondents has sent a message that could be interpreted as hate speech
- 63, 2% of respondents know someone who was a victim of hate speech. An additional 17.2% is not sure if he/she knows someone who was a victim of hate speech
- 16.3% of respondents regard hate speech as freedom of speech

If we add youth unemployment, poverty, corruption, segregated education, the feeling of marginalization among young people, animosity towards political elites, ethno - national tensions and other factors, it is clear that the potential for radicalization exists, and that if the existing socio - economic the situation continues, the radicalization of young people will increase.

⁶⁷ Alaburić, V., (2003), *Ograničavanje "govora mržnje" u demokratskome društvu - teorijski, zakonodavni i praktički aspekti – I. dio*. Hrvatska pravna revija; Izvorni znanstveni članak (Limitation of "hate speech" in a democratic society - theoretical, legislative and practical aspects, Croatian Legal Review; Original scientific article)

Recommendations

The fight against radicalism and extremism requires cross - sectoral action and must be seen in the following:

- Establishing the rule of law and creating inclusive institutions that are able to cope with the social and political changes that come
- Setting up a fair judicial and political system
- Establishing dialogue with religious institutions
- Governments and the media must become aware that verbal and non-verbal communication can contribute to the radicalization of young people, and consequently be more cautious in communicating when it comes to the fight against radicalism and extremism
- Creating public resistance to radicalism and extremism by creating counter-cultures that will offer young people more than a radical group

Istraživanje

Ovo istraživanje je objavljeno u sklopu projekta „Mladi protiv nasilnog ekstremizma“, koji u partnerstvu implementiraju PRONI Centar za omladinski razvoj (BiH), Omladinski resursni centar (BiH) i PAX (NL).

Projektni tim:

Jasmin Jašarević, Koordinator istraživanja

Adnan Pečković, Istraživač

Slavka Bulić-Zovko, Asistent istraživač

Dejan Rađen, Grafički dizajn i asistent za digitalni dio istraživanja

Slobodan Blagovčanin, Medijska promocija istraživanja

Miralem Tursinović, Lektor

2018 © PRONI Centar za omladinski razvoj, sva prava pridržana.

Stavovi izneseni u ovoj publikaciji isključiva su odgovornost PRONI Centra za omladinski razvoj i ni u kom slučaju ne predstavljaju stavove Ambasade Kraljevine Holandije u Bosni i Hercegovini.

Projekat finansira Ambasada Kraljevine Holandije u Bosni i Hercegovini.

YOUTH COUNTERING
THE VIOLENT
EXTREMISM

www.proni.ba

Kingdom of the Netherlands

www.nenasilno.ba